

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 บึงประดิษฐ์ (Constructed Wetlands)

บึงประดิษฐ์ คือ พื้นที่ชุ่มน้ำที่สร้างขึ้นมาที่ใดที่หนึ่งให้ทำหน้าที่คล้ายบึงธรรมชาติในการบำบัดน้ำเสียทั้งจากชุมชนและอุตสาหกรรม ซึ่งโดยส่วนมากจะใช้ในการบำบัดน้ำเสียชุมชนเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากสามารถช่วยลดปริมาณค่า บีโอดี ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และสารแขวนลอยได้ดีมากกว่าร้อยละ 50-60 ขึ้นไป (Gersberg และคณะ, 1986) สำหรับการใช้งบประดิษฐ์ในการบำบัดน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากต้นทุนในการก่อสร้างและค่าใช้จ่ายในการดูแลค่อนข้างต่ำ

การใช้พื้นที่ชุ่มน้ำที่สร้างขึ้นเพื่อการบำบัดน้ำเสีย มีหลักการเบื้องต้นเหมือนกับพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติแต่ต่างกันตรงที่สามารถควบคุมสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น เช่น การเลือกที่ตั้งของบึง ขนาดของบึง และที่สำคัญสามารถควบคุมทางเดินของน้ำและเวลาเก็บกักได้ รวมทั้งในปัจจุบันนี้กำลังได้รับการพัฒนาใช้อย่างกว้างขวาง เนื่องจากการออกแบบก่อสร้างไม่ซับซ้อน การดูแลรักษาระบบไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีมากนัก และเสียค่าใช้จ่ายน้อย ระบบมีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงอัตราการเข้าระบบของสารมลพิษสูงกว่าระบบบำบัดน้ำเสียอื่นทั่วไป สารมลพิษจะถูกกำจัดในบึงประดิษฐ์โดยการผสมผสานกันระหว่างกระบวนการทางกายภาพ กระบวนการทางเคมีและกระบวนการทางชีวภาพต่างๆ เช่นกระบวนการตกตะกอน กระบวนการตกตะกอนผลึก กระบวนการดูดซับ กระบวนการสะสมโดยพืช และกระบวนการเปลี่ยนแปลงโดยจุลินทรีย์ เป็นต้น

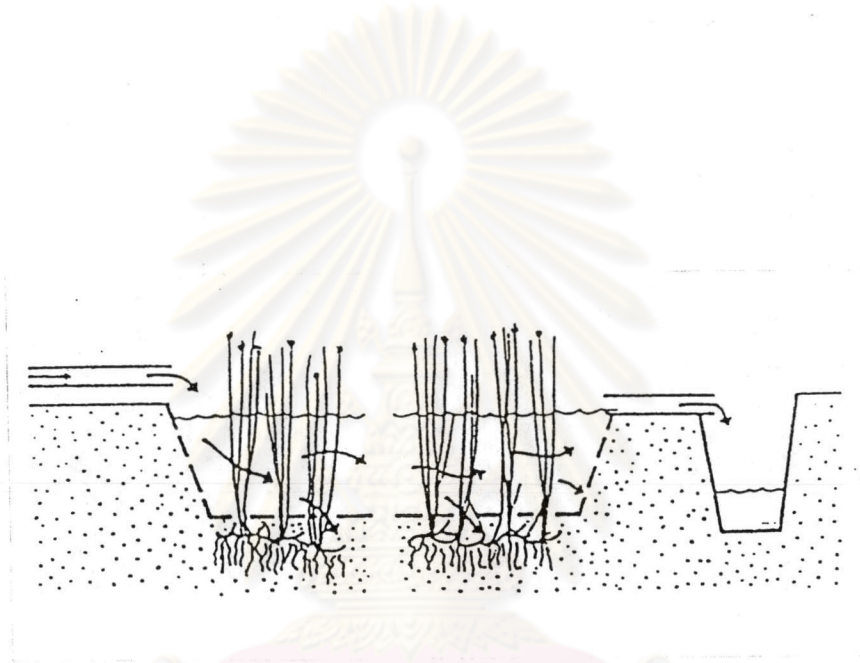
2.1.1 ประเภทของบึงประดิษฐ์

เราสามารถจำแนกบึงประดิษฐ์ออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1.1.1 ระบบน้ำไหลเหนือผิวดิน (Free Water Surface Systems)

เป็นรูปแบบที่เก่าแก่ของบึงประดิษฐ์ ซึ่งมีใช้ในประเทศเนเธอร์แลนด์เกือบ 30 ปีมาแล้ว (Greiner และ Jong, 1984) ลักษณะทั่วไปประกอบด้วยบ่อหรือรางที่มีชั้นดินเหนียวหรือ

วัสดุกันซึมรองอยู่ด้านล่าง มีดินหรือตัวกลางอื่นเช่นกรวดให้พืชใช้ยึดเกาะ และมีน้ำไหลผ่านเหนือผิวดิน สัมผัสกับอากาศโดยตรงจากนั้นไหลซึมลงสู่พื้น โดยทั่วไปจะมีความกว้าง 3-5 เมตร ยาวมากกว่า 100 เมตร ระดับน้ำมักลึกไม่เกิน 18 นิ้ว ส่วนของพืชที่จมน้ำจะเป็นที่ยึดเกาะของจุลินทรีย์ จากลักษณะที่มีระดับน้ำตื้น น้ำไหลช้าๆ มีพืชและวัสดุรองพื้นช่วยควบคุมการไหล มีลักษณะระบบเป็นรางยาวแคบ จึงมีลักษณะการไหลเป็นแบบ Plug Flow ลักษณะทั่วไปของบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลเหนือผิวดินดังแสดงในรูปที่ 2.1

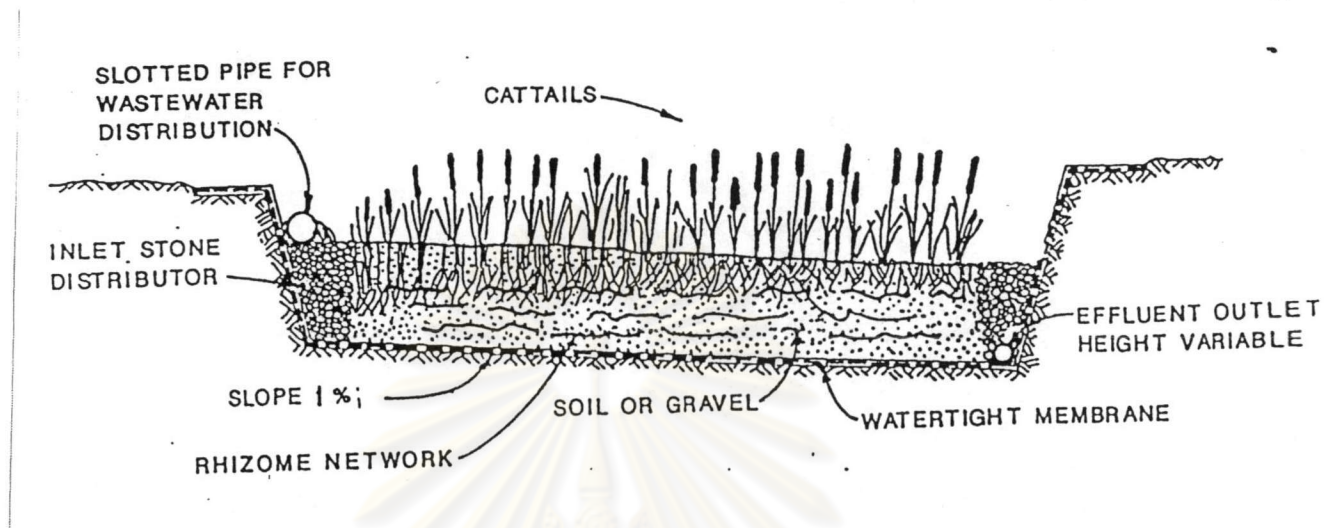
รูปที่ 2.1 บึงประดิษฐ์ประเภทน้ำไหลเหนือผิวดิน (Brix, 1993)

2.1.1.2 ระบบน้ำไหลใต้ผิวดิน (Subsurface Flow System)

1) บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวนอน (Horizontal Subsurface Flow Constructed Wetlands)

แนวความคิดของบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินถูกพัฒนาในเยอรมันช่วงทศวรรษ 1970 (Brix, 1987) ลักษณะโดยทั่วไปประกอบด้วยชั้นตัวกลางที่ปลูกพืช เช่น ต้นอ้อ (*Common Reed, Phragmites australis*) และรองพื้นด้วยชั้นกันซึม ชั้นตัวกลางอาจเป็นดินหรือกรวดก็ได้ ระหว่างการไหลผ่านของน้ำผ่านบริเวณรากของต้นพืช (รูปที่ 2.2) สารอินทรีย์จะถูกย่อยสลายโดยจุลินทรีย์ ในโตรเจนจะเปลี่ยนรูปไป ส่วนฟอสฟอรัสและโลหะหนักจะถูกยึดอยู่ใน

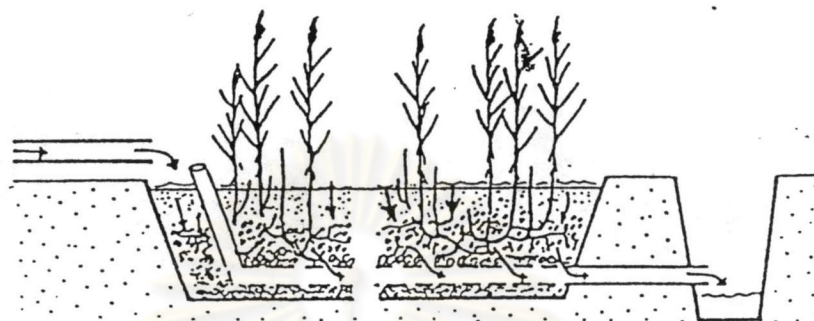
ดิน พบว่าบึงประดิษฐ์สามารถกำจัดบีโอดีและของแข็งแขวนลอยได้ดี ส่วนไนโตรเจนและฟอสฟอรัสขึ้นกับอัตราการระไนโตรเจนและฟอสฟอรัส ชนิดของตัวกลาง และชนิดของน้ำเสีย

รูปที่ 2.2 บึงประดิษฐ์ประเภทน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวนอน (U.S. EPA, 1988)

2) บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลในแนวตั้ง (Vertical Subsurface Flow Constructed Wetlands)

การออกแบบจะประกอบด้วยชั้นตัวกลางหลาย ๆ ชั้น วางในแนวนอนกัน โดยมีน้ำไหลซึมผ่าน การไหลอย่างไม่สม่ำเสมอ (Intermittent Loading) จะเพิ่มการถ่ายเทออกซิเจน (Oxygenation) เมื่อเปรียบเทียบกับแบบไหลในแนวนอน ในระหว่างการเติมน้ำเข้าระบบ อากาศจะถูกดันออกจากช่องว่างระหว่างเม็ดดิน แต่เมื่อชั้นดินแห้งอากาศจะกลับเข้ามาอยู่ในช่องว่างระหว่างเม็ดดินอีกครั้ง ซึ่งเป็นการเพิ่มออกซิเจนให้ดิน ยิ่งไปกว่านั้นการแพร่ของออกซิเจนเข้าสู่ชั้นดินจะเพิ่มขึ้นในระหว่างช่วงที่ดินแห้ง บึงประดิษฐ์แบบนี้พบว่าการกำจัดของแข็งแขวนลอย บีโอดี แอมโมเนีย และฟอสฟอรัสได้ดี ดังแสดงรายละเอียดในรูปที่ 2.3

รูปที่ 2.3 บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวตั้ง (Brix, 1993)

2.1.2 องค์ประกอบของบึงประดิษฐ์

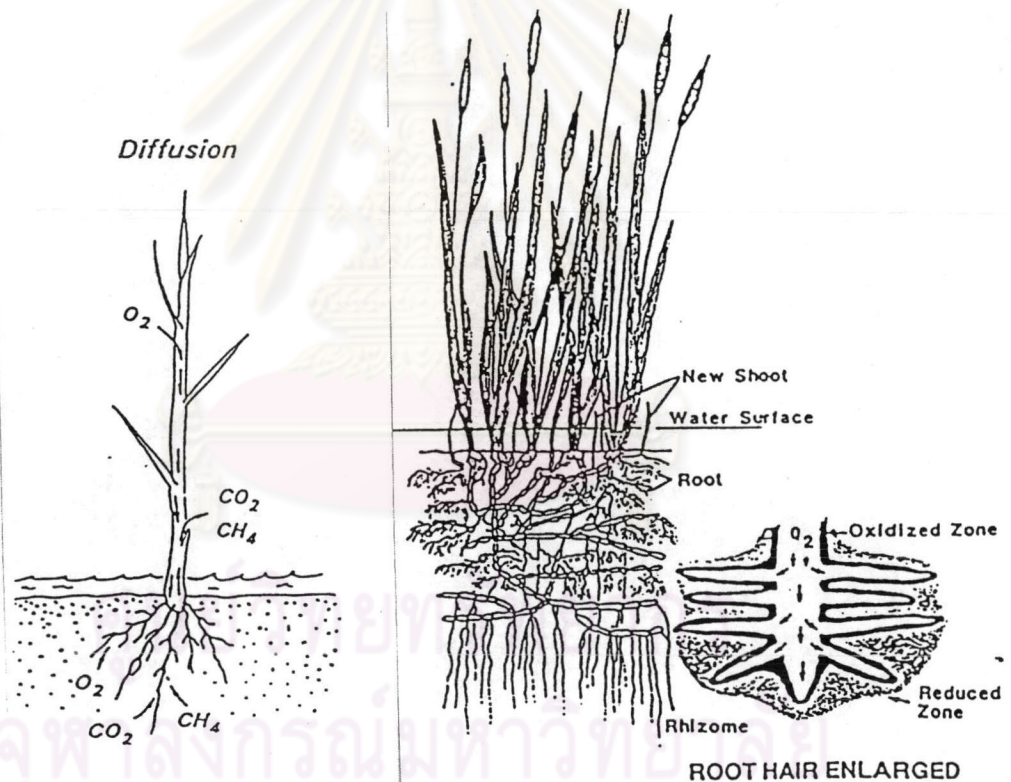
การบำบัดน้ำเสียให้สะอาดในบึงประดิษฐ์ขึ้นกับองค์ประกอบ 4 ประการคือ พืช น้ำ ชั้นตัวกลาง และจุลินทรีย์ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีหน้าที่ต่างๆ กันดังนี้

2.1.2.1 พืช

พืชมีหน้าที่หลักคือ สร้างสิ่งแวดล้อมให้กับจุลินทรีย์ ใบและลำต้นของพืชช่วยลดความเร็วการไหลของน้ำ ทำให้สารแขวนลอยในน้ำเสียตกตะกอน และยังเป็นที่พักอาศัยของจุลินทรีย์ (ตารางที่ 2.1) โดยในปัจจุบันนิยมใช้พืชพวกใล้น้ำมากกว่าใช้พืชลอยน้ำ เนื่องจากพืชลอยน้ำไม่สามารถทนกับอากาศหนาวและศัตรูพืชได้ พืชที่ปลูกในบึงประดิษฐ์จะมีใบลำต้น และรากที่นำก๊าซจากชั้นบรรยากาศ เช่น ออกซิเจน ลงไปสู่ราก ที่รากฝอยจะมีออกซิเจนหลุดรอดออกมา จึงทำให้บริเวณรอบรากฝอยมีออกซิเจนและทำให้เกิดบริเวณที่เรียกว่าแผ่นฟิล์มบางที่มีอากาศ (Thin Film Aerobic Region) แต่บริเวณที่อยู่ไกลออกไปซึ่งมีพื้นที่กว้างกว่าจะอยู่ในสภาพไร้ออกซิเจน ซึ่งสภาพที่ไร้ออกซิเจนอยู่ใกล้ชิดกับบริเวณที่เรียกว่าแผ่นฟิล์มบางที่มีอากาศจะเป็นบริเวณที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงธาตุไนโตรเจนและสารอื่น ๆ ดังแสดงในรูปที่ 2.4

ตารางที่ 2.1 หน้าที่ของพืชน้ำในระบบบำบัดน้ำเสียด้วยพืช (U.S.EPA, 1988)

ส่วนของพืช	หน้าที่
ราก และ/หรือ ลำต้นในชั้นน้ำ	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นพื้นที่ผิวให้แบคทีเรียเจริญเติบโต 2. ตัวกลางสำหรับกรองและดูดซับของแข็ง
ลำต้น และ/หรือ ใบที่ระดับ หรือเหนือผิวน้ำ	<ol style="list-style-type: none"> 1. บังแสงแดดและป้องกันการเจริญเติบโตของสาหร่ายเซลล์เดียว 2. ลดผลกระทบของลมที่มีต่อน้ำ เช่น การถ่ายเทก๊าซระหว่างบรรยากาศและน้ำ 3. สำคัญต่อการถ่ายเทก๊าซของส่วนของพืชที่จมอยู่ใต้น้ำ

รูปที่ 2.4 การถ่ายเทออกซิเจนผ่านบริเวณรากพืช

นอกจากนี้เมื่อพืชเจริญเติบโตและตายลง ใบและลำต้นจะทับถมเหนือพื้นผิวดิน ทำให้เกิดชั้นซากของอินทรีย์วัตถุ จากการที่เกิดการสะสมของมวลสิ่งมีชีวิตทำให้เป็นที่เกาะอาศัยของจุลินทรีย์และเป็นแหล่งคาร์บอนของจุลินทรีย์อีกด้วย การใช้สารอาหารของพืชเป็นบทบาทที่สำคัญในการกำจัดไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และ สารมลพิษอื่นๆ ของน้ำเสีย เช่น โลหะหนัก

สารอินทรีย์ที่กำจัดยาก เป็นต้น อัตราการใช้สารอาหารของพืชถูกจำกัดโดยอัตราการเติบโตสุทธิ และความเข้มข้นของสารอาหารในเนื้อเยื่อพืช ความเข้มข้นของสารอาหารในพืชมีค่าสูง (มากกว่า 25 กรัมต่อกิโลกรัมเนื้อเยื่อ) ในพืชที่มีอายุน้อยและลดลงเมื่อโตเต็มที่ (Reddy และ Debusk, 1987) ความเข้มข้นของสารอาหารในเนื้อเยื่อและการนำไปใช้ของพืชแต่ละชนิด แสดงดังตาราง 2.2

ตารางที่ 2.2 อัตราการใช้ไนโตรเจนและฟอสฟอรัสของพืชบางชนิดและความเข้มข้นในเนื้อเยื่อพืช (Reddy และ Debusk, 1987)

พืช	อัตราการใช้ (Kg/ha.yr)		ส่วนประกอบในเนื้อเยื่อ (g/kg)		อัตราการเติบโต (ton/ha.yr)
	ไนโตรเจน	ฟอสฟอรัส	ไนโตรเจน	ฟอสฟอรัส	
ธูปฤาษี	600-2,630	75-403	5-24	0.5-4	8-61
หญ้าทรงกระเทียม	125	18	8-27	1-3	-
อ้อ	225	35	18-21	2-3	10-60

พืชที่พบได้ในพื้นที่ชุ่มน้ำทั่วไปมีหลายชนิด ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะต่างกัันดังรายละเอียดดังนี้

- **ธูปฤาษี (Cattail)** พบเห็นได้ทั่วโลก เช่น ธูปฤาษีใบแคบ (*Typha Augustifolia*) และธูปฤาษีใบกว้าง (*Typha Latifolia*) พืชที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 4-10 ธูปฤาษีใบแคบจะทนความเค็มได้ในช่วง 15-30 ppt ธูปฤาษีทั้งสองชนิดจัดว่าเป็นพืชที่เติบโตได้เร็วโดยผ่านรากซึ่งจะแพร่กระจายไปในแนวด้านข้าง รากจะแทงทะลุเข้าไปในชั้นกรวดได้ประมาณ 1 ฟุต ในเนื้อเยื่อประกอบด้วยส่วนที่เป็นของแข็ง 30%, คาร์บอน 45%, ไนโตรเจน 14% และฟอสฟอรัส 2% เมื่อพิจารณาที่น้ำหนักแห้งเมล็ดและรากเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ต่างๆ เช่น นกและบีเวอร์ ธูปฤาษีสามารถทนน้ำท่วมได้ดีและยังทนต่อความแห้งแล้งได้ ในสหรัฐอเมริกานิยมใช้ในบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลเหนือผิวดินและแบบน้ำไหลใต้ดิน

- **Bulrush** สามารถพบได้หลายชนิดในตระกูลนี้ เช่น hard stem bulrush (*Scirpus acutus*), Wool Grass (*S.cypernius*), river bulrush (*S.fluviatilis*), alkali bulrush (*S.robustus*), soft-stem bulrush (*S.validus*) และ bulrush (*S.lacustris*) พบได้ทั่วโลก พืชที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 4-9 ในเนื้อเยื่อประกอบด้วยส่วนที่เป็นของแข็ง 30%, ไนโตรเจน 18% และฟอสฟอรัส 2% เมื่อพิจารณาที่น้ำหนักแห้งเมล็ดและรากเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ต่างๆ เช่น นก

ชนิดต่างๆ เมื่อน้ำท่วมยังเป็นที่อยู่อาศัยของปลา สามารถทนน้ำท่วมได้ดีโดยเฉพาะชนิดลำต้นแข็ง (hard stem bulrush) บางชนิดสามารถทนความแห้งแล้งได้ โดยทั่วไปในสหรัฐอเมริกาพบได้ในบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลได้ผิวดิน

- Reeds (อ้อ) ชนิดที่พบได้โดยทั่วไปได้แก่ common reed (*Phragmites australis*) ซึ่งมีอยู่ทั่วโลก พืชที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 2-8 สามารถทนความเค็มได้ไม่เกิน 45 ppt มีอัตราการเจริญเติบโตรวดเร็วมาก โดยรากจะแพร่กระจายไปทางด้านข้างประมาณ 1 เมตร ใน 1 ปี รากจะแทงเข้าไปในกรวดได้ลึกประมาณ 40 เซนติเมตร ต้นอ้อมีคุณค่าทางอาหารต่ำสำหรับนกและสัตว์ส่วนใหญ่ แต่มกและสัตว์บางชนิดสามารถให้ต้นอ้อเป็นส่วนประกอบในการทำรังได้ สามารถทนน้ำท่วมซึ่งอย่างถาวรได้ลึกถึง 1 เมตร และต้านทานความแห้งแล้งได้ ในทวีปยุโรปมีการใช้ต้นอ้ออย่างแพร่หลายในบึงประดิษฐ์

- Rushes ชนิดต่างๆ ที่พบได้แก่ jointed rush (*Juncus articulatus*), Baltic rush (*J. balticus*) และ soft rush (*J. effusus*) เป็นต้น สามารถพบได้ทั่วโลก พืชที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 5-7.5 ทนความเค็มได้ไม่เกิน 25 ppt ขึ้นอยู่กับชนิด การเจริญเติบโตค่อนข้างช้า รากแพร่ไปทางด้านข้างน้อยกว่า 10 เซนติเมตรต่อปี ในเนื้อเยื่อประกอบด้วยส่วนที่เป็นของแข็ง 50%, ไนโตรเจน 15% และฟอสฟอรัส 2% เมื่อพิจารณาที่น้ำหนักแห้ง นกหลายชนิดใช้พืชชนิดนี้เป็นอาหาร Rushes เหมาะสำหรับปลูกเพื่อทำหน้าที่เสริมในบึงประดิษฐ์ที่ใช้ในการบำบัดน้ำเสียโดยทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ส่วนหน้าที่หลักในการบำบัดน้ำเสียควรเลือกใช้พืชชนิดอื่น

- Sedges ชนิดต่างๆ ที่พบได้แก่ water sedge (*Carex aquatilis*), lake sedge (*C. lacustris*), tussock sedge (*C. stricata*) พบได้ทั่วโลก พืชที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 5-7.5 ทนความเค็มได้ไม่เกิน 0.5 ppt อัตราการเจริญเติบโตปานกลางถึงช้า รากแผ่กระจายไปด้านข้างได้น้อยกว่า 10 เซนติเมตรใน 1 ปี ในเนื้อเยื่อประกอบด้วยส่วนที่เป็นของแข็ง 50%, ไนโตรเจน 1% และฟอสฟอรัส 0.1% เมื่อพิจารณาที่น้ำหนักแห้ง นกและกวางมูสใช้พืชนี้เป็นแหล่งอาหาร สามารถทนน้ำท่วมและความแห้งแล้งขึ้นอยู่กับชนิด Sedges เหมาะสำหรับปลูกเพื่อทำหน้าที่เสริมในบึงประดิษฐ์ที่ใช้ในการบำบัดน้ำเสียโดยทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ส่วนหน้าที่หลักในการบำบัดน้ำเสียควรเลือกใช้พืชชนิดอื่น

ตาราง 2.3 รายชื่อพืชน้ำที่สามารถใช้ในบึงประดิษฐ์ (Knight, 1997)

Plant Species	Common Name	Growth Form	Habitat	Shade Tolerance	Wildlife Benefits	Water Regime	Salinity Tolerance
<i>Acer negundo</i>	Box elder	Tree	Forested wetlands	Full sun	Songbirds; waterbirds; small mammals	Irregular to regular inundation or saturation	Fresh water; resistant to salt water
<i>Acorus calamus</i>	Sweet flag	Emergent; herbaceous	Fresh to brackish marshes	Partial shade	Waterfowl; muskrat	Regular to permanent inundation; < 15 cm	Fresh to brackish; < 10 ppt
<i>Alnus serrulata</i>	Smooth alder	Shrub	Fresh marshes and swamps	Full sun	Songbirds; gamebirds; ducks; woodcock; blackbirds; beaver	Seasonal to regular inundation; up to 7 cm	Fresh water; < 0.5 ppt
<i>Carex spp.</i>	Sedges	Emergent; herbaceous	Fresh marshes; swamps; lake edges	Full shade to full sun	Rails; sparrows; snipe; songbirds; ducks; moose	Irregularly to permanently inundated; <0.15 m	Fresh water; <0.5 ppt
<i>Ceratophyllum demersum</i>	Coontail	Submerged aquatic	Lakes; Slow Streams		Ducks; coots; geese; grebes; swans; marshbirds; muskrats	Regular to permanent inundation; 0.3 to 1.5 m	Fresh water; <0.05 ppt
<i>Cyperus esculentus</i>	Chufa	Emergent herbaceous	Fresh marshes; wet meadows	Full sun	Waterfowl; songbirds; small mammals	Irregular to regular inundation; <0.3 m	Fresh water; <0.5 ppt
<i>Eichhornia crassipes</i>	Water hyacinth	Non-rooted floating aquatic	Fresh water ponds and sluggish streams	Full sun	Coots; cover for invertebrates and fish	Permanent inundation	Fresh water; < 0.5 ppt
<i>Hydrocotyle umbellata</i>	Water-pennywort	Emergent to floating; herbaceous	Shorelines; shallow marshes	Partial shade	Wildfowl; waterfowl	Regular to permanent inundation; <30 cm	Fresh water; <0.5 ppt
<i>Iris versicolor</i>	Blue flag	Emergent; herbaceous	Marshes; wet meadows; swamps	Partial shade	Muskrat; wildfowl; marsh birds	Regular to permanent inundation; <15 cm	Fresh to moderately brackish
<i>Juncus effusus</i>	Soft rush	Emergent; herbaceous	Marshes; shrub swamps; wet meadows	Full sun	Wildfowl; marshbirds; songbirds; waterfowl	Regular to permanent inundation; <30 cm	Fresh water; <0.5 ppt
<i>Lemna minor</i>	Common duckweed	Non-rooted floating aquatic	Lakes and ponds	Partial shade	Ducks; gallinules; coots; rails; geese; beaver; muskrat; small mammals	Permanent inundation	Fresh water; <0.05 ppt
<i>Nuphar luteum</i>	Spatterdock	Rooted floating to emergent; herbaceous	Marshes; swamps; ponds	Partial shade	Ducks; muskrat; fish	Regular to permanent inundation; up to 1.8 m	Fresh water to infrequent brackish
<i>Nyssa sylvatica</i>	Black gum	Tree	Forested wetlands; swamps	Partial shade	Ducks; woodpeckers; songbirds; aquatic furbearers	Irregular to permanent inundation	Fresh water to infrequent brackish
<i>Phragmites australis</i>	Common reed	Emergent; herbaceous	Fresh to brackish marshes; swamps	Full sun	songbirds; marshbirds; shorebirds; aquatic furbearers	Seasonal to permanent inundation; up to 60 cm	Fresh to brackish; up to 20 ppt
<i>Pontederia cordata</i>	Pickrelweed	Emergent herbaceous	Fresh to brackish marshes; edges of ponds	Partial shade	Ducks; muskrat; fish	Regular to permanent; up to 30 cm	Fresh to moderately brackish; up to 3 ppt
<i>Populus deltoides</i>	Eastern cottonwood	Tree	Forested wetlands	Full sun	Gamebirds; songbirds; waterfowl; aquatic furbearers; browsers	Seasonal inundation or saturation	Fresh water to infrequent brackish
<i>Potamogeton nodosus</i>	Long-leaved pond weed	Rooted submerged aquatic	Streams; lakes; ponds		Waterfowl; marshbirds; shorebirds; aquatic furbearers; moose; fish	Regular to permanent inundation; 0.3 to 1.8 m	Fresh water; <0.05 ppt
<i>Sagittaria latifolia</i>	Duck potato	Emergent; herbaceous	Fresh marshes; swamps; edge of ponds	Partial shade	Ducks; swans; rails; muskrats; beaver	Regular to permanent inundation; up to 60 cm	Fresh water; <0.5 ppt
<i>Salix nigra</i>	Black willow	Tree	Fresh marshes; swamps	Full sun	Gamebirds; ducks; songbirds; woodpeckers; aquatic mammals	Irregular to permanent inundation	Fresh water; < 0.5 ppt
<i>Scirpus americanus</i>	Olney's bulrush	Emergent; herbaceous	Brackish and alkali marshes	Full sun	Ducks; geese; swans; cranes; shorebirds; rails; snipe; muskrats; fish	Regular to permanent inundation; up to 30 cm	Fresh to brackish water; up to 15 ppt
<i>Scirpus validus</i>	Soft stem bulrush	Emergent; herbaceous	Fresh and brackish marshes	Full sun	Ducks; geese; swans; cranes; shorebirds; rails; snipe; muskrats; fish	Regular to permanent inundation; up to 30 cm	Fresh to brackish water; up to 5 ppt
<i>Spartanium eurycarpum</i>	Giant bur-reed	Emergent; herbaceous	Marshes; swamps; pond shorelines	Partial shade	Ducks; swan; geese; beaver; muskrat;	Regular to permanent inundation; up to 30 cm	Fresh water; < 0.5 ppt
<i>Taxodium distichum</i>	Bald cypress	Tree	Fresh water swamps; pond and lake	Partial shade	Perching and nesting site for birds	Irregular to permanent inundation	Fresh water; < 0.5 ppt
<i>Typha latifolia</i>	Broad-leaved cattail	Emergent; herbaceous	Fresh marshes; pond margins	Full sun	Geese; ducks; muskrats; beaver; blackbirds; fish	Irregular to permanent inundation; up to 30 cm	Fresh water; < 0.5 ppt

Source: Adapted with modifications from Thunhorst (1993).

2.1.2.2 จุลินทรีย์

จุลินทรีย์ที่พบได้โดยทั่วไปในบึงประดิษฐ์ ได้แก่ แบคทีเรีย รา สาหร่าย และโปรโตซัว พวก จุลินทรีย์เหล่านี้จะเปลี่ยนสารปนเปื้อนในน้ำเสียให้เป็นอาหารและพลังงานเพื่อดำเนินวงจรชีวิต แบคทีเรียและสาหร่าย สามารถเพิ่มการตกตะกอนผลึกของเหล็ก แมงกานีส และโลหะบางชนิด กระบวนการต่าง ๆ ของแบคทีเรียจะส่งเสริมปฏิกิริยาออกซิเดชันและรีดักชันของสารมลพิษต่าง ๆ แบคทีเรียจะยึดตัวมันเองติดกับระบบรากของพืชและทำหน้าที่คล้ายกับที่ทำในระบบโปรยกรอง ความลึกของน้ำจะมีอิทธิพลต่อสภาวะการย่อยสลายแบบใช้ออกซิเจนหรือการย่อยสลายแบบไม่ใช้ออกซิเจน สภาวะการย่อยสลายแบบไม่ใช้ออกซิเจนจะมีผลมากกว่า จุลินทรีย์ที่ไม่ใช้ออกซิเจนจะใช้ซัลเฟตและเฟอร์ริกไอออนในการออกซิไดซ์สารอินทรีย์ในสภาวะ anoxic (Witthar, 1989)

2.1.2.3 น้ำ

น้ำที่ไหลผ่านเหนือและใต้ผิวดินจะพัดพาสารต่างๆ และก๊าซเช่น ออกซิเจนมาให้ จุลินทรีย์น้ำช่วยพัดพาส่งที่ไม่จำเป็นทิ้งไปไม่ให้สะสมอยู่ในระบบ นอกจากนี้ยังช่วยสร้างสิ่งแวดล้อมให้กับกระบวนการทางชีวเคมีของจุลินทรีย์และพืช ความลึกของน้ำยังมีผลต่อประสิทธิภาพของบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลเหนือผิวดิน ซึ่งถ้าจะให้มีประสิทธิภาพดีน้ำควรลึกไม่เกิน 18 นิ้ว (Witthar, 1993) นอกจากนี้ความเร็วในการไหลของน้ำยังเป็นตัวกำหนดเวลากักเก็บน้ำเสียไว้ในระบบซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพของระบบด้วย

2.1.2.4 ชั้นของตัวกลาง (Substrate)

ชั้นของตัวกลาง หมายถึง ชั้นของวัสดุใต้น้ำ ได้แก่ กรวด ดิน ทราย ฯลฯ ชั้นของตัวกลางมีส่วนสำคัญต่อหน้าที่ทั้งหมดของบึงประดิษฐ์ และเป็นตัวหลักในการยึดจับรากของพืช ช่องว่างในตัวกลางเป็นช่องทางไหลสำหรับระบบบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดิน ถ้าเป็นดินควรจะมีค่าการซึมผ่านต่ำเพียงพอที่จะรักษาระดับน้ำให้คงอยู่ได้ในกรณีที่เป็นบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลเหนือผิวดิน ถ้าเป็นในกรณีน้ำไหลใต้ผิวดิน ดินก็ควรจะรักษาความชื้นไว้ได้ให้เพียงพอต่อความต้องการของสิ่งมีชีวิตในดิน ชั้นตัวกลางและชั้นตะกอนจะมีบทบาทมากในการกักเก็บสารเคมีบางอย่างเป็นพื้นที่สำหรับสารประกอบต่างๆ ทำปฏิกิริยากัน และยังเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนรูปทางเคมีหลายๆ แบบ

2.1.3 กลไกการบำบัดในบึงประดิษฐ์

การบำบัดน้ำเสียในบึงประดิษฐ์ต้องอาศัยกระบวนการต่างๆร่วมกัน ทั้งฟิสิกส์ เคมี และทางชีววะ ซึ่งประกอบด้วย การตกตะกอน การดูดซับโดยอนุภาคของดิน การสะสมในพืช และการเปลี่ยนรูปโดยจุลินทรีย์ ซึ่งกระบวนการต่างๆเหล่านี้อาจเกิดอย่างเป็นอิสระต่อกัน หรือมีผลต่อเนื่องกันก็ได้

ระบบบำบัดน้ำเสียที่ใช้พืช มีพืชน้ำทำหน้าที่หลักในการบำบัดน้ำเสียดังตาราง 2.1 บึงประดิษฐ์ส่วนใหญ่ประกอบด้วยสระตื้น ๆ หนึ่งหรือหลายชุดและปลูกพืชชนิดเดียวหรือหลายชนิดน้ำที่ไหลเข้าระบบจะไหลเหนือผิวดินหรือใต้ผิวดินก็ได้ ในบึงประดิษฐ์ทุกๆ แบบสารมลพิษจะถูกกำจัดโดยกระบวนการทางกายภาพ เคมี และชีววะที่ซับซ้อน ดังรูปที่ 2.4 กระบวนการบำบัดหลายกระบวนการเกิดจากจุลินทรีย์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณรากของพืช พืชสามารถกำจัดสารมลพิษโดยการดูดซึมสารมลพิษโดยตรงเข้าสู่เนื้อเยื่อของพืชเอง หรือให้พื้นผิวและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่จุลินทรีย์ในการเปลี่ยนรูปสารมลพิษและลดความเข้มข้นของมัน การถ่ายเทออกซิเจนโดยพืชน้ำเข้าสู่บริเวณราก (rhizosphere) ที่จะขาดเสียมิได้สำหรับกลไกการกำจัดสารมลพิษบางอย่างของจุลินทรีย์ในการที่จะทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Moorhead และ Reddy, 1990) กลไกที่ใช้ในการกำจัดสารมลพิษต่างๆ ในบึงประดิษฐ์สามารถจำแนกได้ดังนี้ ดังแสดงใน ตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 กลไกการกำจัดสารปนเปื้อนในน้ำเสีย (Moorhead และ Reddy, 1990)

องค์ประกอบในน้ำ	กระบวนการกำจัด
ของแข็งแขวนลอย	การตกตะกอน / การกรอง
บีโอดี	การย่อยสลายโดยจุลินทรีย์ (สภาวะที่มีออกซิเจนและไร้ออกซิเจน) การตกตะกอน (การสะสมของสารประกอบอินทรีย์)
ไนโตรเจน	เกิดปฏิกิริยาไนตริฟิเคชัน และดีไนตริฟิเคชัน พืชดูดใช้ การระเหยของแอมโมเนีย
ฟอสฟอรัส	การดูดซับในดิน (การดูดซับ-การตกตะกอนกับ อลูมินัม เหล็ก แคลเซียมและแร่ธาตุในดิน พืชดูดใช้
แบคทีเรีย	การตกตะกอน / การกรอง การตายลงตามธรรมชาติ แสงอาทิตย์

2.1.3.1 การกำจัดของแข็งที่ตกตะกอนได้และของแข็งแขวนลอย

ของแข็งที่ตกตะกอนได้และของแข็งแขวนลอย จะถูกกำจัดเบื้องต้นโดยระบบบำบัดขั้นต้นแบบกายภาพ ซึ่งจะติดตั้งอยู่ที่ปากทางเข้าบึงประดิษฐ์ ของแข็งแขวนลอยที่ยังคงค้างอยู่ในน้ำเสียหลังจากผ่านกระบวนการบำบัดเบื้องต้นแล้ว จะถูกกำจัดออกจากบึงประดิษฐ์ โดยการตกตะกอนและการกรอง โดยอาศัยกระบวนการทางกายภาพเพียงอย่างเดียวนี้จะสามารถกำจัดองค์ประกอบส่วนใหญ่ของสารมลพิษในน้ำเสีย เช่น บีโอดี, ธาตุอาหาร และเชื้อโรค

2.1.3.2 การกำจัดสารอินทรีย์

สารอินทรีย์ที่ตกตะกอนได้จะจมสู่ก้นของบึง ย่อยสลายแล้วซึมลงดิน ส่วนสารอินทรีย์ที่ละลายได้ส่วนใหญ่จะถูกกำจัดโดยจุลินทรีย์ในสภาพที่มีออกซิเจนโดยที่จะเกาะติดอยู่กับพืชและผิวของชั้นตะกอน อย่างไรก็ตามในบางกรณีการย่อยสลายในสภาวะไร้อากาศก็มีความสำคัญออกซิเจนที่จำเป็นสำหรับกระบวนการที่มีออกซิเจนได้มาโดยตรงจากบรรยากาศ โดยการแพร่ผ่านชั้นตะกอนหรือรอยต่อระหว่างผิวน้ำและบรรยากาศ หรือได้จากการสังเคราะห์แสงของพืชในน้ำและอาจได้มาจากออกซิเจนที่รั่วไหลออกมาจากบริเวณราก ส่วนการย่อยสลายในสภาวะไร้อากาศจะเกิดขึ้นในช่วงที่ออกซิเจนขาดแคลนและเกิดในชั้นตะกอนที่ไม่มีออกซิเจน

2.1.3.3 การกำจัดไนโตรเจน

การกำจัดขึ้นอยู่กับรูปแบบของไนโตรเจนที่เข้าสู่ระบบ กลไกการกำจัดไนโตรเจนจากน้ำเสียในระบบพื้นที่ชุ่มน้ำมีหลายกลไก คือ การนำไปใช้โดยพืช การระเหยในรูปของแอมโมเนีย กระบวนการไนตริฟิเคชันและดีไนตริฟิเคชัน ซึ่งนับเป็นกลไกหลักในการกำจัดไนโตรเจน แอมโมเนียจะถูกออกซิไดซ์เป็นไนเตรต โดย Nitrifying Bacteria ในบริเวณที่มีออกซิเจน และไนเตรตจะถูกเปลี่ยนเป็นแก๊สไนโตรเจนโดย Denitrifying Bacteria ใน Anoxic Zone ออกซิเจนที่ถูกใช้ในกระบวนการไนตริฟิเคชันจะมาจากบรรยากาศโดยตรง โดยแพร่ผ่านผิวน้ำหรือผิวน้ำของชั้นตะกอนหรือจากการหลุดรอดออกจากบริเวณราก ไนโตรเจนจะถูกดูดซึมโดยพืชและถูกรวมเข้าไปในมวลชีวะด้วย

2.1.3.4 การกำจัดฟอสฟอรัส

กลไกการกำจัดฟอสฟอรัสโดยพื้นที่ชุ่มน้ำ คือ ปฏิริยาการเกิดสารประกอบเชิงซ้อน และปฏิริยาดูดซับโดยตะกอน และปฏิริยาตกตะกอนผลึกที่เกิดกับอลูมิเนียม (Al), เหล็ก (Fe), แคลเซียม (Ca) และแร่ธาตุดินเหนียวในชั้นตะกอน การมีช่วงสลับระหว่างช่วงที่ดินเปียกและแห้งจะส่งเสริมการยึดติดของฟอสฟอรัสในชั้นตะกอน ส่วนกลไกรอง คือ การตกตะกอนและการดูดซับโดยพืชผ่านทางรากและนำไปใช้ในการสร้างเซลล์ เมื่อพืชตายและย่อยสลายจะคายฟอสฟอรัสออกมาบางส่วน และบางส่วนจะจมอยู่กับซากพืช

2.1.3.5 การกำจัดเชื้อโรค

กลไกการกำจัดเชื้อโรคในบึงประดิษฐ์ คือ กระบวนการตกตะกอนและการกรองในขณะที่น้ำเสียไหลผ่านระบบ การตายตามธรรมชาติของเชื้อโรคเอง การดูดซับโดยอนุภาคในน้ำและถูกกำจัดไปเมื่ออนุภาคจมลง อีกทั้งอาจถูกดูดซับโดยพืช ส่วนในระบบที่เปิดโล่งการแผ่รังสีอุลตราไวโอเล็ตก็มีผลต่อการกำจัดเช่นเดียวกัน

2.1.3.6 การกำจัดโลหะหนัก

ในพื้นที่ชุ่มน้ำโลหะถูกกำจัดออกจากน้ำเสียโดย การตกตะกอนผลึก การแลกเปลี่ยนประจุ สำหรับโลหะที่ปนเปื้อนปริมาณต่ำๆ จะมีแรงดึงดูดอย่างสูงสำหรับการดูดติดผิวและการสร้างสารเชิงซ้อนกับสารอินทรีย์และจะสะสมในชั้นตะกอนในบึงประดิษฐ์ การดักไว้โดยพืชและการเปลี่ยนรูปโดยจุลินทรีย์ก็อาจจะมีผลสำคัญเช่นเดียวกัน

2.1.3.7 การกำจัดสารอินทรีย์ที่ย่อยยาก

สารประกอบอินทรีย์ที่ย่อยยากหรือสารประกอบอินทรีย์ที่คงตัว ซึ่งประกอบด้วยสารลดแรงตึงผิว ฟีนอล เบนซีน และสารกำจัดวัชพืช ซึ่งล้วนเป็นพิษและสลายตัวทางชีวภาพได้ช้า กลไกที่สำคัญในการกำจัดสารประเภทนี้ในบึงประดิษฐ์ คือ การระเหย การดูดซับ และการย่อยสลายทางชีวภาพ (Rodger และคณะ, 1978) การระเหยเกิดขึ้นที่ผิวน้ำของระบบ การดูดซับเกิดขึ้นบนสารอินทรีย์ที่อยู่ในน้ำ สารอินทรีย์เหล่านี้สะสมอยู่ในตะกอนแล้วถูกย่อยสลายโดยจุลินทรีย์ อัตราการย่อยสลายจะเพิ่มขึ้นเมื่อเพิ่มจำนวนจุลินทรีย์ พีเอช อุณหภูมิ น้ำ ชั้นดิน และเวลาเก็บกักน้ำ

2.1.4 เกณฑ์ในการออกแบบบึงประดิษฐ์

เราสามารถเลือกเกณฑ์ในการออกแบบบึงประดิษฐ์ได้จากหนังสือหลายเล่ม ในที่นี้นำมาจาก Wastewater Engineering (Metcalf และ Eddy, 1991) ซึ่งดัดแปลงมาจากคู่มือการออกแบบบึงประดิษฐ์ของ U.S. EPA

ตารางที่ 2.5 เกณฑ์ในการออกแบบบึงประดิษฐ์ (Metcalf และ Eddy, 1991)

พารามิเตอร์	หน่วย	ประเภทบึงประดิษฐ์	
		น้ำไหลเหนือผิวดิน	น้ำไหลใต้ผิวดิน
เวลากักเก็บน้ำ	วัน	4-15	4-15
ความลึกน้ำ	เมตร	0.10-0.60	0.10-0.76
อัตราการระบิโอดี	Kg/เฮกตาร์-วัน	<67	<67
อัตราการรับน้ำ	เมตร/วัน	0.014-0.047	0.014-0.047
พื้นที่จำเพาะ	เฮกตาร์/1000 ม ³ -วัน	2.14-7.16	2.14-7.16

2.1.4.1 อัตราการระสารอินทรีย์

อัตราการระสารอินทรีย์ในระบบบึงประดิษฐ์ จะต้องมีค่าไม่มากจนเกินไป เพื่อป้องกันการเกิดสภาวะไร้อากาศ Metcalf และ Eddy (1991) แนะนำว่าอัตราการระสารอินทรีย์ของบึงประดิษฐ์ไม่ควรเกิน 67 กก.บิโอดี/เฮกตาร์-วัน ส่วน Tchobanoglous และ Culp (1980) กล่าวว่าอัตราการระสารอินทรีย์ที่เหมาะสมกับบึงประดิษฐ์ ควรมีค่าอยู่ในช่วง 60-80 กก.บิโอดี/เฮกตาร์-วัน

2.1.4.2 เวลากักเก็บน้ำ

เวลากักเก็บน้ำและอัตราการระสารอินทรีย์ มีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพการบำบัดของระบบบึงประดิษฐ์ สำหรับเวลากักเก็บน้ำที่เหมาะสม ควรอยู่ในช่วง 6-7 วัน (Supatpong และ Mattaraj, 1995)

2.2 การมองเห็นสี

การมองเห็นสีจะเกิดได้เมื่อมีองค์ประกอบสี่ประการคือ แสง วัตถุ (สี) นัยน์ตาของผู้มองเห็นและสมองที่จะวิเคราะห์หรือตีความสิ่งที่เห็น ส่วนแสงเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าชนิดหนึ่งต้นกำเนิดแสงอาจมาจากดวงอาทิตย์หรือแหล่งกำเนิดแสงอื่นที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นก็ได้ ช่วงความยาวคลื่นที่ตามนุษย์สามารถรับภาพได้อยู่ในช่วงประมาณ 400 – 700 นาโนเมตร ในปีค.ศ. 1666 Sir Isaac Newton ได้ค้นพบว่าสีทั้งหมดรวมกันอยู่ในแสงธรรมชาติ โดยแสงธรรมชาติหรือแสงแดดสามารถถูกแยกออกโดยการให้แสงส่องผ่านปริซึม ซึ่งจะทำให้เกิดการแบ่งสีตามลักษณะความยาวคลื่นคือ สีม่วง สีน้ำเงิน สีน้ำเงิน-เขียว สีเหลือง สีส้ม และสีแดง

2.3 สีย้อม

2.3.1 ลักษณะโดยทั่วไปของสีย้อม

สีย้อมเป็นสารเคมีที่สกัดจากน้ำมันปิโตรเลียมหรือถ่านหิน เมื่อน้ำมันปิโตรเลียมหรือถ่านหินผ่านการสกัดจะได้สารไฮโดรคาร์บอน เช่น เบนซิน ไทลีน แอนทาซีน โทลูอิน แนพทาลิน และพาราฟิน ซึ่งเป็นสารไฮโดรคาร์บอนที่ไม่อิ่มตัว สารไฮโดรคาร์บอนเหล่านี้ถูกนำไปทำปฏิกิริยาด้วยกระบวนการไนเตรชัน แอมมิเนชัน ฯลฯ เพื่อเปลี่ยนสารไฮโดรคาร์บอนไปเป็นสารตัวกลาง และสารตัวกลางที่เตรียมได้นี้จะถูกนำไปเปลี่ยนเป็นสีย้อมด้วยเทคนิคต่างๆ (ธงชัย พรรณสวัสดิ์, 2527) สีย้อมเป็นสารเคมีที่สำคัญสำหรับการฟอกย้อม โดยจะทำหน้าที่ให้สีติดไปกับผ้าหรือด้ายที่นำมาย้อม โดยคุณสมบัติของสีที่จะติดผ้าชนิดต่าง ๆ นั้น ต้องติดคงทน ทนต่อแสงแดด น้ำ สบู่ และน้ำยาซักแห้ง ดังนั้นเมื่อสีย้อมส่วนที่ไม่ได้ติดไปกับเนื้อผ้าก็จะปนไปกับน้ำทิ้ง ซึ่งจะกลายเป็นน้ำเสียที่ยากแก่การบำบัดเพราะจะมีโครงสร้างที่ซับซ้อน

ธงชัย พรรณสวัสดิ์ (2527) กล่าวว่าสีย้อมที่นำมาใช้ในการย้อมเส้นใยมีอยู่ด้วยกันมากมายหลายชนิด การที่จะนำสีย้อมใดๆ มาใช้ย้อมให้ได้ผลดีนั้น ขึ้นอยู่กับอำนาจการรวมตัวของสีกับเส้นใยซึ่งต้องมีมากกว่าอำนาจการรวมตัวของสีกับน้ำ เราจะสามารถทำให้เกิดสภาวะเช่นนี้ขึ้นได้เมื่อโมเลกุลของสีย้อมมีหมู่อะตอมซึ่งถูกจัดให้เรียงตัวกันในลักษณะที่จะทำให้เกิดการดูดติดกับเส้นใยแล้วเกิดพันธะยึดกันแน่น อาจกล่าวได้อย่างกว้างๆ ว่าอิทธิพลเชิงเคมี 4 ชนิดที่ทำให้สีดูดติดกับเส้นใยได้คือ

- ก. พันธะไฮโดรเจน (hydrogen bond)
- ข. แรงแวนเดอร์วาลส์ (van der waals forces)
- ค. แรงไอออน (ionic forces)
- ง. พันธะโควาเลนต์ (covalent bone)

กำลังแรงเหล่านี้มักจะไม่ทำหน้าที่แต่เพียงลำพัง การดูดติดกันระหว่างโมเลกุลของสีย้อมกับโมเลกุลของเส้นใยอย่างน้อยจะต้องประกอบไปด้วยแรง 2 ชนิดขึ้นไป บางครั้งก็อาจจะเกิดแรงทั้ง 4 ชนิดผสมผสานกัน สำหรับแรงยึดติดทางเคมีที่จะให้การยึดติดได้ดีที่สุด ได้แก่ พันธะโควาเลนต์

การยึดติดของโมเลกุลสีย้อมกับโมเลกุลเส้นใยนอกจากจะเป็นอิทธิพลเชิงเคมีของแรงทั้ง 4 ชนิดแล้ว อิทธิพลด้านเรขาคณิตของโมเลกุลของสี หรืออาจกล่าวง่าย ๆ ว่ารูปร่างและขนาดของสีก็มีผลต่อการยึดติดหรือมีผลกระทบต่อการย้อมอย่างมากด้วย เช่น ถ้าโมเลกุลของสีย้อมมีขนาดเล็กและยาวเท่าไรก็จะผ่านช่องว่างเข้าไปในเส้นใยได้มากขึ้นเท่านั้น อันจะทำให้การติดสีดีขึ้น หรือถ้าโมเลกุลของสีย้อมมีลักษณะแบนและมีความกว้างมากกว่าความยาวมากๆ จะทำให้เกิดการติดสีมีความคงทนสูงมากขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

2.3.2 การเกิดของสีย้อม

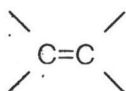
สีซึ่งปรากฏออกมาทำให้ตามนุษย์ปกติมองเห็นได้เกิดมาจากการจัดเรียงตัวของกลุ่มอะตอมประเภทหนึ่งภายในโมเลกุลของสีย้อมกลุ่มอะตอมที่กล่าวนี้เรียกกันว่า “โครโมฟอร์” (chromophores) ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 7 กลุ่มคือ

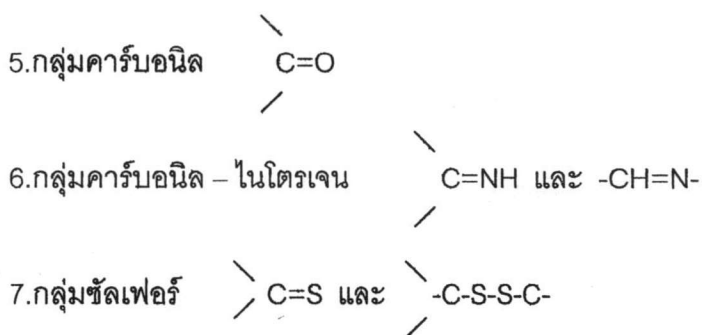
1. กลุ่มไนโตรโซ -NO

2. กลุ่มไนโตร -NO₂

3. กลุ่มเอโซ -N=N-

4. กลุ่มเอทิลีน

กลุ่มอะตอมต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นตัวไปเพิ่มสีให้แก่สารประกอบอะโรมาติก โดยการดูดกลืนแถบแสงสีขาวยุ่บางแถบแสงและปล่อยออกมาบางแถบแสง ทำให้มนุษย์มองเห็นสีย้อมมีโทนสีแตกต่างกันออกไป

สีย้อมโดยทั่วไปนอกจากจะต้องมีกลุ่มอะตอมโครโมฟอร์แล้ว ยังจำเป็นต้องมีกลุ่มอะตอมอีกชนิดหนึ่งได้แก่ กลุ่มอะตอม "ออกโซโครม" (auxochromes) อันได้แก่ $-\text{OH}$, $-\text{NH}_2$, $-\text{NHR}$, $-\text{NR}_2$, $-\text{SO}_3$ และ $-\text{COOH}$ เพื่อให้สีย้อมสามารถทำปฏิกิริยายึดติดกับเส้นใยได้ โมเลกุลใดที่ปราศจากกลุ่มอะตอมออกโซโครม โมเลกุลนั้นจะแสดงสมบัติของสีออกมาได้แต่จะขาดสมบัติในการยึดติดกับเส้นใย โมเลกุลดังกล่าวนี้เรียกว่า "โครมาเจน" (chromagen) ยกตัวอย่างเช่น สีย้อมอะมิโนเอโซเบนซีน (aminoazobenzene dyestuff) มีสูตรโมเลกุลดังนี้ คือ $\text{H}_2\text{N}-\text{C}_6\text{H}_4-\text{N}=\text{N}-\text{C}_6\text{H}_5$ ซึ่งกลุ่มอะตอมโครโมฟอร์คือ $-\text{N}=\text{N}-$ กลุ่มอะตอมออกโซโครมคือ $-\text{NH}_2$ และโมเลกุลที่เรียกว่าโครมาเจนคือ $\text{C}_6\text{H}_4-\text{N}=\text{N}-\text{C}_6\text{H}_5$ ทั้งกลุ่มโครโมฟอร์ ออกโซโครม และโครมาเจนนี้จะเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณาการแบ่งกลุ่มของสีย้อมตามสูตรโครงสร้างทางเคมีซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

2.3.3 การจำแนกสีย้อม

2.3.3.1 จำแนกตามลักษณะทางกายภาพออกได้เป็น 2 ชนิด

- 1) สีย้อม (dyes) สามารถละลายน้ำ
- 2) ปิกเมนต์ (pigments) ไม่สามารถละลายน้ำ อาจใช้ละลายในเรซิน ยึดติดเส้นใยได้โดยเชิงกล มีบางตัวเหมือนกันที่ติดเส้นใยได้โดยเชิงเคมี

2.3.3.2 การจำแนกตามวิธีใช้

ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในบรรดาผู้ใช้และอุตสาหกรรมการผลิตสี รวมถึงสมาคมผู้ย้อมสีและผู้ผลิต

- 1) สีย้อมเบสิค (basic dyes)
- 2) สีย้อมแอซิด (acid dyes)
- 3) สีย้อมมอดแดนท์ (mordant dyes)
- 4) สีย้อมไดเรกท์ (direct dyes)
- 5) สีย้อมดิสเพอร์ส (disperse dyes)
- 6) สีย้อมอะโซอิก (azoic dyes)
- 7) สีย้อมแว้ต (vat dyes)
- 8) สีย้อมซัลเฟอร์ (sulphur dyes)
- 9) สีย้อมรีแอกทีฟ (reactive dyes)
- 10) สีย้อมโลหะ (metallic dyes)
- 11) สีย้อมโอเนียม (onium dyes)

2.3.3.3 การจำแนกสีย้อมตามโครงสร้างทางเคมี

การจำแนกสีแบบนี้ใช้โครงสร้างทางเคมีของสีเป็นหลัก สีที่แบ่งตามลักษณะการย้อมบางตัวจะอยู่ในกลุ่มเคมีหนึ่ง บางตัวก็อาจอยู่ในกลุ่มเคมีหนึ่ง ทำให้เกิดความสับสนได้ แต่ถ้าสามารถจดจำได้จะทำให้ใช้ตัวสีได้ถูกต้อง ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

1) Azo Colourants

1.1) Aromatic Diazo Compound

- Diazotization and Diazo Compound
- The Coupling Reaction

1.2) Azo Compound

- Basic Dyes
- Acid Dyes
- Mordant and Premetallized Dyes
- Direct Dyes

- Azoic Dyes

- 2) Phenylmethane Dyes
- 3) Xanthene Dyes
- 4) Indigoid Dyes
- 5) Polycyclicquinone (Anthraquinone , etc.) Dyes

5.1) Anthraquinone Group – Vat Dyes

- Acylanino Anthraquinone
- Condensation Products of Amino Anthraquinone and Cyanuric Chloride
- Anthraquinone Acridones
- Benzanthrones
- Anthrathrones
- Pyranthone and Flavanthrone
- Anthrimides
- Carbazoles
- Sulphur : Containing Anthraquinone Compounds

5.2) Naphthalenic Acid Group – Vat Dyes

5.3) Esters of Anthraquinone Vat Dyes

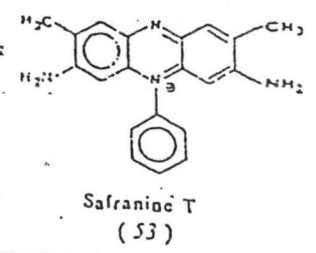
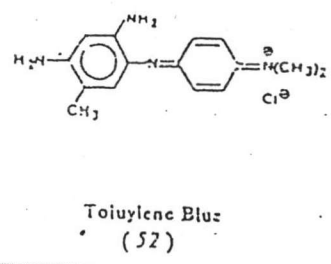
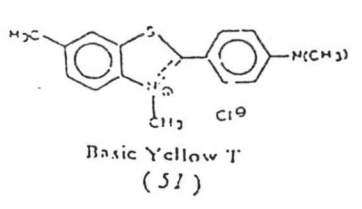
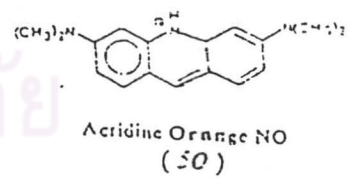
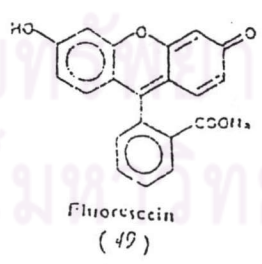
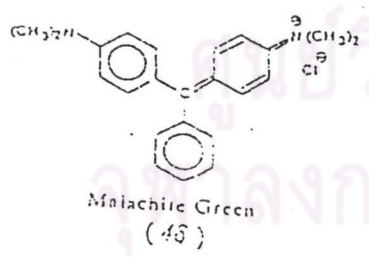
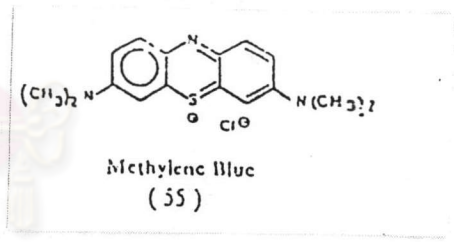
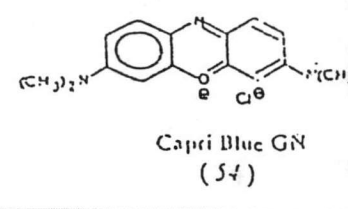
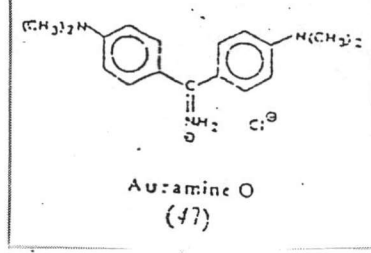
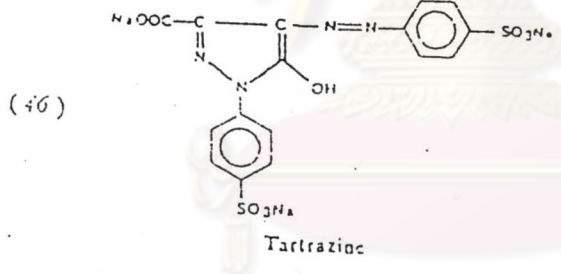
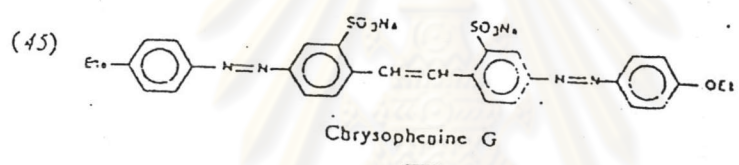
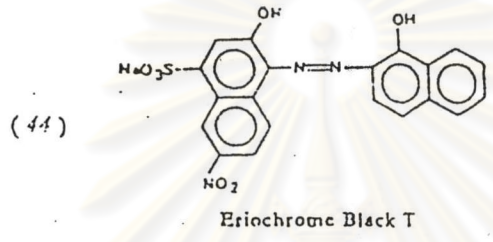
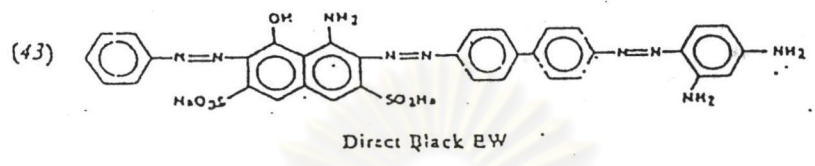
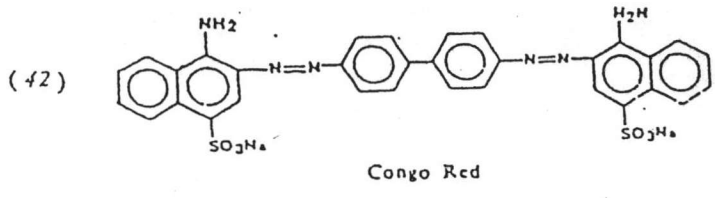
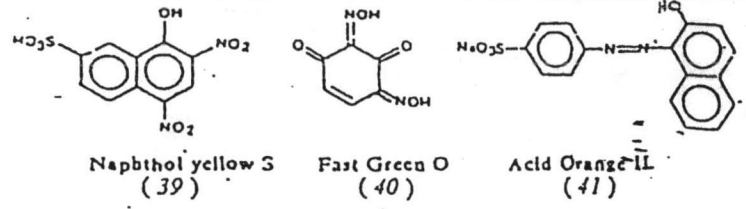
5.4) Anthraquinone Acid Dyes

- 6). Sulphur Fusion Dyes
- 7). Amine Oxidation Colorants
- 8). Phthalocyanine Colorants
- 9). Onium Dyes
- 10). Reactive Dyes
- 11). Pigments

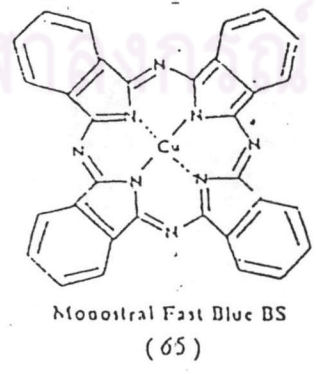
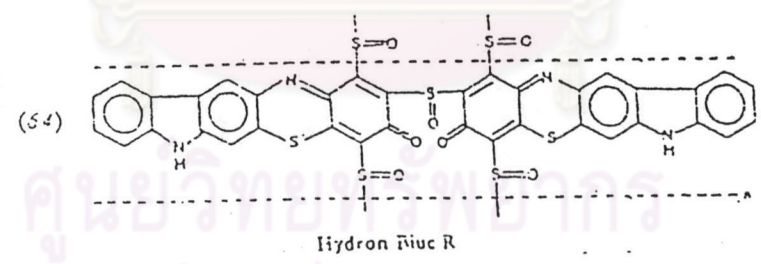
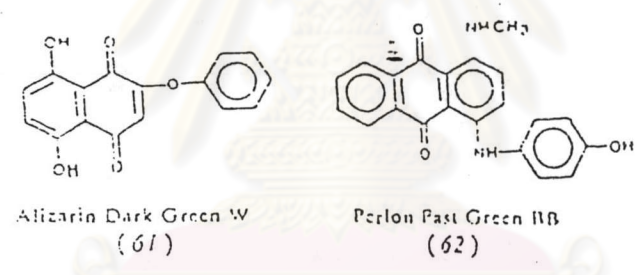
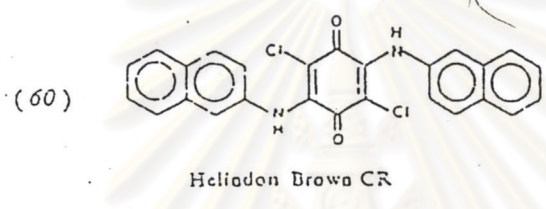
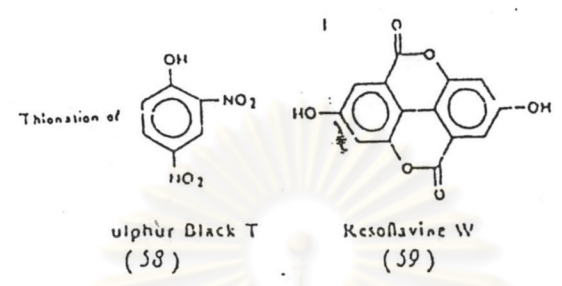
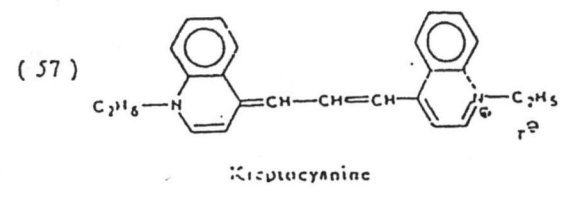
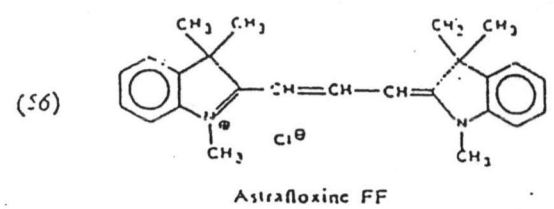
การจำแนกสีย้อมตามโครงสร้างทางเคมีแสดงตัวอย่างสี และลักษณะโครงสร้าง
ดังตารางที่ 2.6 และรูปที่ 2.5 และแบบการใช้งานดังตารางที่ 2.7

ตารางที่ 2.6 การจำแนกสีย้อมตามโครงสร้างทางเคมี (ธงชัย พรรณสวัสดิ์, 2527)

Class	Subclass	Example	Structure
Nitro	-	Naphthol yellow S	(39)
Nitroso	-	Fast Green O	(40)
Azo	Monoazo	Acid Orange II	(41)
	Disazo	Congo Red	(42)
	Trisazo	Direct Black EW	(43)
	Polyazo	-	
	Mordant azo	Eriochrome Black T	(44)
	Stilbene azo	Chrysophenine G	(45)
	Pyrazolone azo	Tartrazine	(46)
Diphenylmethane	-	Auramine O	(47)
Triphenylmethane	-	Malachite Green	(48)
Xanthene	-	Fluorescein	(49)
Acridine	-	Acridine Orange NO	(50)
Thiazole	-	Basic Yellow T	(51)
Indamine&Indophenol	-	Toluylene Blue	(52)
Azine	-	Safranine T	(53)
Oxazine	-	Capri Blue GN	(54)
Thiazine	-	Methylene Blue	(55)
Cyanine	Methine	Astrafloxine FF	(56)
	Quinoline	Kryptocyanine	(57)
Sulphur	-	Sulphur Black T	(58)
Lactone	-	Resoflavine W	(59)
Aminoketone	-	Helindon Brown CR	(60)
Hydroxy ketone	-	Alizarin Dark Green W	(61)
Anthraquinonoid	-	Perlon Fast Green 3B	(62)
Indigoid	-	Indigo	(63)
Sulphurized vat dyes	-	Hydron Blue R	(64)
Phthalocyanine	-	Monastral Fast Blue BS	(65)

รูปที่ 2.5 โครงสร้างของสีย้อม

รูปที่ 2.5 โครงสร้างของสีย้อม (ต่อ)

ตารางที่ 2.7 การจำแนกสีย้อมตามลักษณะการใช้งาน (ธงชัย พรรณสวัสดิ์, 2527)

ประเภทสีย้อม	สมบัติทางกายภาพและเคมี	เส้นใยที่เหมาะสมกับสีย้อม	พันธะหรือกลไกการติดสี	วิธีใช้ทั่วไป
สีย้อมแอซิด	-ประจุลบ -ละลายน้ำดี -สีติดไม่แน่น	-ไนลอน -ขนสัตว์	-พันธะไฮออนิก	-แช่เส้นใยในสารละลายที่มีพีเอช 3-5 -เส้นใยซึ่งสมมติว่ามีประจุบวกติดกับสีย้อมที่มีประจุลบที่อุณหภูมิ 50 – 110°C
สีย้อมเมทัลคอมเพล็กซ์แอซิด	-ประจุลบ -ละลายน้ำน้อย -สีติดแน่นดี	-ไนลอน -ขนสัตว์	-พันธะไฮออนิก	-แช่เส้นใยในสารละลายที่มีพีเอช 5-7 -เส้นใยซึ่งสมมติว่ามีประจุบวกติดกับสีย้อมที่มีประจุลบที่อุณหภูมิ 50 – 110°C
สีย้อมไดเรกท์	-ประจุลบ -ละลายน้ำดี -สีติดไม่แน่น	-ฝ้าย -วิสคอส	-พันธะไฮออนิก	-แช่เส้นใยในสารละลายต่างอ่อน -เติมอิลเลคโตรไลต์โซเดียมคลอไรด์โซเดียมซัลเฟต และสีย้อมที่อุณหภูมิ 98 °C
สีย้อมเบสิก	-ประจุบวก -ละลายน้ำดี	-อะครีลิก	-พันธะไฮออนิก	-แช่เส้นใยในสารละลายที่มีพีเอช 4-6 -เติมสีย้อมแล้วเพิ่มอุณหภูมิให้ได้ 100-105°C
สีย้อมดิสเพอร์ส	-ไม่ละลายน้ำหรือละลายได้น้อยมาก -กระจายอยู่ในน้ำเป็นอนุภาคคอลลอยด์ -สีติดแน่นดี	-อะครีลิก -โพลีเอสเตอร์ -ไนลอน -เซลลูโลส -อะซิเตต	-คอลลอยด์ของสีย้อมดูดติดผิวเส้นใย	-แช่เส้นใยในสารละลายที่มีพีเอช 4-5 -เติมสีย้อมแล้วเพิ่มอุณหภูมิให้ได้ 100- 105°C

ตารางที่ 2.7 การจำแนกสีย้อมตามลักษณะการใช้งาน (ต่อ)

ประเภทสีย้อม	สมบัติทางกายภาพและเคมี	เส้นใยที่เหมาะสมกับสีย้อม	พันธะหรือกลไกการติดสี	วิธีใช้ทั่วไป
สีย้อมรีแอกทีฟ	-ประจุลบ -ละลายน้ำดี -สีติดแน่น	-ฝ้าย -ขนสัตว์ -วิสคอส	-พันธะโควาเลนต์	-แช่เส้นใยในสารละลายกรด -เติมเกลือเพื่อกระจายสีสู่เส้นใย -เติมด่างเพื่อให้เกิดปฏิกิริยาระหว่างสีกับเส้นใย
สีย้อมซัลเฟอร์	-เป็นคอลลอยด์หลังเกิดปฏิกิริยาในน้ำ -ไม่ละลายน้ำ -สีติดแน่น	-ฝ้าย -วิสคอส	-ปฏิกิริยาตกตะกอนผลึกภายในเส้นใย	-ละลายสีย้อมในสารละลายต่างที่มีโซเดียมซัลเฟอร์ -สีย้อมจะแพร่กระจายสู่เส้นใยด้วยอิเล็กโตรไลต์
สีย้อมแวท	-เป็นคอลลอยด์หลังเกิดปฏิกิริยาในน้ำ -ไม่ละลายน้ำ -สีติดแน่น	-ฝ้าย -วิสคอส	-ปฏิกิริยาตกตะกอนผลึกภายในเส้นใย	-ละลายสีย้อมในสารละลายต่างที่มีโซเดียมซัลเฟอร์ -สีย้อมจะแพร่กระจายสู่เส้นใยด้วยอิเล็กโตรไลต์
สีย้อมอซิติก	-เป็นคอลลอยด์หลังเกิดปฏิกิริยาในน้ำ -ไม่ละลายน้ำ -สีติดแน่น	-ฝ้าย -วิสคอส	-ปฏิกิริยาตกตะกอนผลึกภายในเส้นใย	-ละลายสีย้อมในสารละลายต่างที่มีโซเดียมซัลเฟอร์ -สีย้อมจะแพร่กระจายสู่เส้นใยด้วยอิเล็กโตรไลต์ -ต้มเพื่อให้เกิดตะกอนผลึก
สีย้อมมอร์แดนท์	-ประจุลบ -ละลายน้ำดี -สีติดแน่น	-ขนสัตว์	-คอลลอยด์ของสีย้อมดูดติดผิวเส้นใย	-แช่เส้นใยในสารละลายกรด -เติมโครเมียมไดโครเมต และสีย้อม -เพิ่มอุณหภูมิถึง 98 ⁰ C

2.3.4 สีย้อมรีแอกทีฟ (Reactive Dye)

2.3.4.1 ประวัติของสีย้อมรีแอกทีฟ

ในปี 1884 ได้มีการค้นพบสีย้อมที่สามารถย้อมเส้นใยเซลลูโลสได้โดยตรง ได้แก่ สีย้อมแวต และ สีย้อมซัลเฟออร์ ความพยายามในช่วงต่อมา คือ การทำให้สีที่ไม่ละลายน้ำเหล่านี้สามารถละลายน้ำและติดกับเส้นใยได้ นอกจากนี้ยังมีการค้นคว้าเพื่อหาวิธีย้อมให้สีเกิดปฏิกิริยาโดยตรงกับเส้นใยเซลลูโลส นักค้นคว้าได้พยายามทุกวิถีทาง ตั้งแต่การใช้สารเคมีราคาแพง กระบวนการย้อมสีที่สลับซับซ้อนใช้สารทำละลายที่อันตราย แต่ความพยายามต่าง ๆ เหล่านี้กลับไม่เกิดผลในทางเทคนิคเลย จวบจนช่วงต้นของทศวรรษที่ 50 คือในปีค.ศ.1952 ได้มีการวางจำหน่ายสีไวนิลซัลโฟน (vinylsulphone) ที่ทำปฏิกิริยาติดกับเส้นใยจำพวกขนสัตว์ (wool) ต่อมาบริษัทอิมพีเรียลเคมีคอลอินคอร์ปอเรชัน (ICI) ประสบความสำเร็จในการคิดค้นกระบวนการย้อมเส้นใยฝ้ายด้วยสีย้อมรีแอกทีฟ และได้วางจำหน่ายสีย้อมรีแอกทีฟชนิดแรกในปี ค.ศ.1956 คือสี Procion

ตัวสีของบริษัทไอซีไอ ใช้ชื่อทางการค้าว่าโปรเซียน (Procion) ประกอบด้วยตัวสี 3 หมู่ ผลิตรอกจำหน่ายมาแล้วมากกว่า 70 สี ต่อมาก็มีอีกหลายบริษัทที่ผลิตรอกจำหน่าย ใช้ชื่อทางการค้าต่างๆ กัน เช่น บริษัทซิบา (Ciba) เรียกซิบาครอน (Cibacron), บริษัทเอ็กท์ เรียกเรมาซอล (Remazol) เป็นต้น ตัวสีเหล่านี้มีฮาโลเจนอะตอมซึ่งสามารถทำปฏิกิริยากับหมู่ไฮดรอกซิลของเซลลูโลสได้เมื่อมีด่างเกิดเป็นพันธะโควาเลนต์ทำให้สีติดได้ดีและมากกว่าสีที่ติดโดยแรงฟิสิกัลเคมี (physical – chemical forces) ซึ่งสามารถสลายตัวได้

2.3.4.2 คุณสมบัติของสีย้อมรีแอกทีฟ

เป็นสีย้อมที่ละลายน้ำได้ดี สามารถย้อมเส้นใยเซลลูโลสได้ดีที่สุด มีหลายสี มีความคงทนดี ย้อมง่าย ตัวสีเหล่านี้มีฮาโลเจนอะตอม ซึ่งสามารถทำปฏิกิริยากับ หมู่ OH^- ของเซลลูโลสได้เมื่อมีด่างเกิดเป็นพันธะโควาเลนต์ทำให้สีติดได้ดี และมากกว่าสีที่ติดโดยแรงฟิสิกัลเคมี เนื่องจากโมเลกุลสีเชื่อมโยงติดกับเซลลูโลสโดยพันธะเคมีโควาเลนต์นั้นทำให้เกิดเป็น Cross link Compound กลายเป็นสารประกอบเคมีชนิดใหม่กับเซลลูโลส ทำให้สีมีความคงทนต่อการซักฟอก และการขจัด

2.3.4.3 โครงสร้างทางเคมีของสีรีแอกทีฟ

กลุ่มเคมีของสีรีแอกทีฟประกอบด้วยกลุ่มพื้นฐาน 4 กลุ่ม ซึ่งสามารถแสดงเป็นโครงสร้างทั่วไปได้ดังนี้

S-D-T-X

โดย S คือ กลุ่มที่มีความสามารถในการละลายน้ำได้สูง โดยทั่วไปจะเป็นพวกซัลโฟเนต ($-\text{SO}_2\text{Na}$) ซึ่งติดอยู่กับกลุ่มโครโมฟอร์

D คือ กลุ่มของเคมีที่ทำให้เกิดสี เรียกว่ากลุ่มโครโมฟอร์ (Chromophore)

T คือ กลุ่มอะตอมที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างกลุ่มรีแอกทีฟกับกลุ่มโครโมฟอร์ (Bridging Group) เช่นกลุ่ม $-\text{NH}-$, $-\text{NHCO}-$, $-\text{SO}_2-$, $-\text{NHSO}_2-$ และ $-\text{NCH}_3-$ เป็นต้น

X คือ กลุ่มรีแอกทีฟ (Reactive Group) ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่ทำให้สีทำปฏิกิริยากับกลุ่มไฮดรอกซิลในเส้นใย

ในบางกรณีกลุ่มรีแอกทีฟก็จะติดกับระบบโครโมฟอร์โดยตรง ไม่ต้องมีตัวเชื่อมก็ได้ และกลุ่มรีแอกทีฟส่วนใหญ่เป็นสาร Heterocyclic ring ลักษณะของกลุ่มตัวเชื่อมและส่วนประกอบของ Heterocyclic ring มีอิทธิพลอย่างมากต่อความสามารถทำปฏิกิริยา และคุณสมบัติอื่นๆ ของสี จากส่วนประกอบที่กล่าวมานี้ พบว่ามีสองส่วนที่สำคัญคือ สารที่ทำให้เกิดสี และกลุ่มรีแอกทีฟ โดยส่วนประกอบทั้งสองส่วนนี้ จะเป็นปัจจัยที่ทำให้สีแต่ละชนิดแตกต่างกันไป

2.3.4.4 กลุ่มอะตอมที่ทำให้เกิดสี (Chromophore)

กลุ่มอะตอมที่ทำให้เกิดสีส่วนใหญ่พัฒนามาจากสีแอซิด โดยแบ่งโครงสร้างได้เป็นหลายกลุ่มดังนี้

- 1) กลุ่มโครโมฟอร์ที่มีโครงสร้าง Unmetallised Azo เป็นหลักซึ่งสีรีแอกทีฟส่วนใหญ่จะมี สารที่ทำให้เกิดสีชนิดนี้เป็นส่วนมาก
- 2) กลุ่มโครโมฟอร์ที่มีโครงสร้าง Metal-Complex Azo เป็นหลัก
- 3) กลุ่มโครโมฟอร์ที่มีโครงสร้าง Anthraquinone เป็นหลัก
- 4) กลุ่มโครโมฟอร์ที่มีโครงสร้าง Phthalocyanine เป็นหลัก
- 5) กลุ่มโครโมฟอร์ที่มีโครงสร้าง Azo เป็นหลัก ในสีกลุ่มที่มีกลุ่มรีแอกทีฟแบบ Bifunctional

กลุ่มสารที่ทำให้เกิดสีในสีย้อมรีแอกทีฟนั้น ต่างก็มีโครงสร้างที่แตกต่างกันซึ่งเหมาะสำหรับการนำไปใช้งานที่แตกต่างกันออกไป โดยองค์ประกอบของกลุ่มโครโมฟอร์ในสีย้อมรีแอกทีฟนั้นแสดงในตาราง 2.8

ตารางที่ 2.8 เปอร์เซนต์การกระจายของลักษณะโครงสร้างของกลุ่มโครโมฟอร์ในสีย้อมรีแอกทีฟแบ่งตามโทนสีต่างๆ (Shore,1990)

Chemical class	Distribution in hue sector (%)								
	Yellow	Orange	Réd.	Violet	Blue	Green	Brown	Black	% of all reactive dyes
Unmetallised azo	97	90	90	63	20	16	57	42	66
Metal-complex azo	2	10	9	32	17	5	43	55	15
Anthraquinone				5	34	37		3	10
Phthalocyanine					27	42			8
Miscellaneous	1		1		2				1

จากตารางจะเห็นได้ว่าสีย้อมรีแอกทีฟส่วนใหญ่จะประกอบด้วยสีโครโมฟอร์ชนิด Azo (Unmetallised Azo Metal-complex Azo) เป็นส่วนมากสูงถึงร้อยละ 81 และถ้าไม่รวมสีย้อมรีแอกทีฟที่มีโทนสีฟ้าและสีเขียว ซึ่งประกอบด้วยโครโมฟอร์ประเภท Anthraquinone และ Phthalocyanine เป็นส่วนใหญ่แล้วพบว่า สีย้อมรีแอกทีฟจะมีกลุ่มอะโซ เป็นองค์ประกอบอยู่สูงถึงร้อยละ 95 ดังนั้นในการบำบัดน้ำเสียที่มีสีย้อม ถ้าสามารถทำลายพันธะอะโซในกลุ่มโครโมฟอร์ของสีย้อมรีแอกทีฟได้ก็จะสามารถลดสีในน้ำเสียได้

2.3.4.5 กลุ่มรีแอกทีฟ (Reactive Group)

กลุ่มรีแอกทีฟเป็นกลุ่มที่มีหน้าที่สร้างพันธะกับเส้นใยทำให้สีย้อมสามารถติดกับเส้นใยได้ การสร้างพันธะระหว่างกลุ่มรีแอกทีฟกับเส้นใยแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

1) เส้นใยหรือไฮดรอกไซด์ไอออนเข้าแทนที่อะตอมฮาโลเจน ในโมเลกุลสี (Nucleophilic Substitution) เกิดเป็นพันธะระหว่างสีกับเส้นใยขึ้น

2) เส้นใยหรือไฮดรอกไซด์ไอออน สร้างพันธะกับโมเลกุลของสีโดยการสลายพันธะคู่ของคาร์บอนอะตอม 2 อะตอม ในกลุ่มไวนิลซัลโฟน แล้วเชื่อมตัวมันเข้าไปกับคาร์บอนตัวสุดท้ายของกลุ่มไวนิลซัลโฟนดังกล่าว

การสร้างพันธะกับโมเลกุลสีสามารถเกิดได้ทั้งกับเส้นใยหรือไฮดรอกไซด์ไอออน แต่ความสามารถในการสร้างพันธะกับเส้นใยจะมีมากกว่าการสร้างพันธะกับไฮดรอกไซด์ไอออน สีที่สร้างพันธะกับไฮดรอกไซด์ไอออน เรียกว่าสีที่ไฮโดรไลซ์ แล้วไม่สามารถสร้างพันธะติดกับเส้นใยได้อีก จึงหลงเหลือไปกับน้ำย้อมและน้ำล้างได้เป็นบางส่วน นอกจากนี้กลุ่มรีแอกทีฟที่มีการพัฒนาคิดค้นขึ้นมา การพิจารณาจัดกลุ่มขึ้นอยู่กับกลไกในการสร้างพันธะและความคงทนของพันธะนี้ในขั้นตอนต่างๆ หลังการย้อม โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มดังนี้

1) พวก Monofunctional ส่วนใหญ่จะมีกลุ่มรีแอกทีฟเพียงกลุ่มเดียวในโมเลกุล เช่น กลุ่มรีแอกทีฟที่มีอะตอมฮาโลเจนของสีพวก Aminohalotriazine หรือกลุ่มรีแอกทีฟที่มีกลุ่มไวนิลซัลโฟน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มรีแอกทีฟเพียงกลุ่มเดียวแต่มีอะตอมฮาโลเจนมากกว่า 1 อะตอม เช่น กลุ่มรีแอกทีฟพวก Dichlorotriazine , Difluoropyrimidine

2) พวก Bifunctional จะมีกลุ่มรีแอกทีฟ 2 กลุ่มใน 1 โมเลกุลสีซึ่งทำให้ความสามารถในการติดกับเส้นใยดีขึ้น ทั้งนี้เพราะเท่ากับมีกลุ่มรีแอกทีฟให้เส้นใยเข้าสร้างพันธะเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า และเมื่อกลุ่มหนึ่งเข้าทำปฏิกิริยากับเส้นใยแล้ว อีกกลุ่มก็ยังสามารถในการสร้างพันธะได้ดีอยู่

2.3.5 การกำจัดสีในน้ำเสียโรงฟอกย้อม

การกำจัดสีในน้ำเสียโรงฟอกย้อมได้ถูกพัฒนาต่อๆ กันมา จากเดิมซึ่งโรงงานทั่วๆ ไปมักจะใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบชีวภาพในการกำจัดสารอินทรีย์ในน้ำเสีย โดยในสมัยก่อนสีที่ถูกลบปล่อยออกมามีปริมาณน้อยทำให้ยังไม่เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม แต่ในปัจจุบันอุตสาหกรรมสิ่งทอได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามการเพิ่มประชากร อีกทั้งยังมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการฟอกย้อม ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรที่ทันสมัย การเติมสารเคมีช่วยเพิ่มคุณภาพของผ้า จนกระทั่งการพัฒนาสีที่ใช้ในการย้อมผ้าเพื่อให้สีติดผ้ามากขึ้น ทำให้น้ำเสียจากโรงงานฟอกย้อมประกอบด้วยสารเคมีและสีย้อมมากมายหลายชนิดจนไม่สามารถใช้กระบวนการบำบัดน้ำเสีย

แบบชีวภาพชนิดแอกทิเวเต็ดสลับตัวในการกำจัดสีให้ลดลงได้ จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีเกี่ยวกับการกำจัดสีหลายวิธีดังนี้

2.3.5.1 การกำจัดสีโดยวิธีทางกายภาพ

1) กระบวนการโคแอกกูเลชัน

การกำจัดสีโดยวิธีทางกายภาพเป็นการบำบัดขั้นต้นก่อนที่จะเข้าสู่ระบบบำบัดขั้นที่สองต่อไป นอกจากนี้อาจใช้วิธีกายภาพตามหลังกระบวนการบำบัดแบบชีวภาพก็ได้ ตัวอย่างของการกำจัดสีโดยวิธีกายภาพ ได้แก่ กระบวนการโคแอกกูเลชันโดยใช้สารเคมีที่สามารถกำจัดสีอินทรีย์ สารสี และสารประกอบอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กลไกของกระบวนการดังกล่าวเกิดจากอนุภาคหรือสิ่งปนเปื้อนจะถูกดูดติดผิวฟล็อกโดยขีดขวางการเกิดการย่อยสลายของจุลินทรีย์ โรงฟอกย้อมส่วนมากนิยมใช้สารประกอบในการทำให้เกิดกระบวนการโคแอกกูเลชัน ได้แก่ ปูนขาว สารส้ม เกลือเฟอริกหรือโพลิออลิกโพลีไคโธไลต์ แล้วตามด้วยกระบวนการตกตะกอน ซึ่งพบว่า มีข้อเสียเนื่องจากการใช้สารเคมีปริมาณมากในการกำจัดสี เช่น มีตะกอนทางเคมีเกิดขึ้นในปริมาณมากทำให้ต้องเพิ่มวิธีการกำจัดตะกอนอีกขั้นหนึ่งและเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตามมา (Reife และ Freeman, 1996)

2) กระบวนการดูดติดผิว

กระบวนการดูดติดผิวเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับใช้ในการกำจัดสี เนื่องจากง่ายในการออกแบบ ง่ายต่อการก่อสร้างและดำเนินระบบ และไม่มีสารพิษตกค้าง การกำจัดสีด้วยกระบวนการดูดติดผิวจะใช้กับน้ำเสียที่มีสารอินทรีย์ในความเข้มข้นต่ำ ๆ ซึ่งโดยมากจะนิยมใช้ถ่านกัมมันต์ (Activated Carbon) ซึ่งเตรียมได้จาก ลิกไนต์ ถ่านหิน เศษไม้ เศษฝ้าย กะลามะพร้าว เป็นต้น ซึ่งวัสดุดังกล่าวมีพื้นที่ผิวระหว่าง 500 – 1400 ตร.ม./ก. นอกจากนี้ยังมีดินเหนียวดูดซึม (Fullers earth) , ไข่เถ้า (fly ash) , ดินเหนียวทนไฟ (fired clay) , ซิลิกาเจล , ไม้ , โพลีเมอร์สังเคราะห์ การกำจัดสีดิสเพอร์ สิวัด และสีพิกเมนต์ โดยถ่านกัมมันต์มีประสิทธิภาพไม่สูง (Shah, 1997)

3) กระบวนการไฟฟ้าเคมี

กระบวนการไฟฟ้าเคมีได้มีการพัฒนาครั้งแรกเมื่อปลายศตวรรษที่ 20 ต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไข (Reife และ Freeman, 1996) ซึ่งเดิมจุดมุ่งหมายในการใช้กระบวนการไฟฟ้าเคมีเพื่อกำจัดโลหะหนักในน้ำเสีย และต่อมาได้นำมาใช้ลดสีน้ำเสียเป็นครั้งแรกและมีการจดสิทธิบัตรเป็นครั้งแรกโดยใช้ชื่อ Andco Environmental process ในปี 1989 วิธีการไฟฟ้าเคมีจะสามารถกำจัดได้ทั้งสี ซีไอดี และของแข็งแขวนลอยในน้ำเสีย กระบวนการเติมสารคลอรีนรวมกับการใช้ไฟฟ้าจะเติมสารไฮโปคลอไรท์ซึ่งจะไปทำลายโครงสร้างสารอินทรีย์และสี

4) กระบวนการเมมเบรน

มีการนำเมมเบรนมาใช้ในการลดสีโดยมีการนำมาใช้ที่จุดรวมของน้ำเสียหรือจุดที่เกิดน้ำเสียโดยมีวัตถุประสงค์ในการนำน้ำมาใช้ใหม่แต่ต้นทุนในการก่อสร้างและติดตั้งสูง

5) การแลกเปลี่ยนไอออน

วิธีแลกเปลี่ยนไอออนเหมาะกับสารละลายเจือจาง โดยที่เรซินชนิดลบใช้กำจัดสีย้อมที่มีประจุลบ ในขณะที่เรซินประจุบวกใช้กำจัดสีย้อมที่มีประจุบวก ในขณะที่ถ่านกัมมันต์จะใช้กำจัดสารอินทรีย์ที่ไม่มีขั้ว เรซินจะมีอัตราการแลกเปลี่ยนสูงและง่ายต่อการทำรีเจนเนอเรท โดยเรซินที่ประจุบวกจะใช้กรดไฮโดรคลอริก กรดซัลฟูริก หรือไฮเดียมคลอไรด์ ส่วนเรซินประจุลบใช้ไฮเดียมไฮดรอกไซด์ทำรีเจนเนอเรท มีการนำวิธีการแลกเปลี่ยนไอออนมาใช้กำจัดสีจากน้ำเสีย โดยที่ประสิทธิภาพในการลดสีแอสิด สีรีแอกทีฟ และสีดิสเพอร์สสูง 90 % แต่ประสิทธิภาพในการลดสีไอดีจะน้อยกว่า

6) การแตกไอออนของรังสี (Ionizing Radiation)

สารอินทรีย์จะถูกทำลายโครงสร้างโดยรังสี มีการนำรังสีแกมมา มาลดสี หรือมีการใช้ร่วมกับการเติมคลอรีนลงไปเป็นสารออกซิแดนท์ ซึ่งพบว่าการใช้รังสีอย่างเดียวจะต้องใช้รังสีแกมมาในปริมาณที่สูงและใช้เวลานาน แต่เมื่อมีการเติมคลอรีนจะมีผลให้ใช้เวลาสั้นลงเพียงไม่กี่นาที

2.3.5.2 การกำจัดสีโดยกระบวนการทางเคมี

1) กระบวนการออกซิเดชัน (Oxidation)

มีวิธีการใช้สารเคมีไปออกซิไดซ์สีเช่น การเติมคลอรีน ทั้งในรูปของเหลว หรือ แก๊ส หรือ ไฮโปคลอไรต์ ซึ่งเป็นการบำบัดขั้นต้นก่อนส่งไประบบบำบัดทางชีวภาพต่อ แต่อย่างไรก็ตามการเติมคลอรีนมีผลทำให้มีสารตกค้างที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจากการศึกษาของ Ghosh และคณะ (อ้างโดย Reife และ Freeman, 1996) ในการลดสีโดยการเติมคลอรีนที่ 150 มก/ล. ลดสีได้ 77 % แต่มีสารคลอรีนตกค้าง 110 มก/ล. ในน้ำเสีย แต่เมื่อเติมคลอรีนในปริมาณ 100 มก/ล. จะไม่พบสารตกค้างแต่ประสิทธิภาพในการลดสีเหลือ 57% การใช้โอโซนซึ่งมีความสามารถในการออกซิไดซ์สูงกว่าคลอรีนและไม่พบสารตกค้างในน้ำเสีย และจากการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นที่มีโรงฟอกย้อมมากกว่า 120 แห่ง พบว่าสีที่มีสารอินทรีย์สีเหลืองเป็นองค์ประกอบจะไม่ถูกย่อยสลาย แต่เมื่อวิเคราะห์ค่าทีโอซี และซีไอดี มีปริมาณลดลงแต่เมื่อวิเคราะห์ค่าบีโอดีกลับเพิ่มมากขึ้นซึ่งแสดงว่าต้องมีการย่อยสลายทางชีวภาพต่อจากกระบวนการเติมโอโซนมาแล้ว และวิธีการเติมโอโซนจะมีต้นทุนในการบำบัดน้ำเสียสูงกว่าการใช้ระบบแอกทิเวเต็ดสลัดจ์เป็น 2 เท่า

2) กระบวนการรีดักชัน (Reduction)

ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการรีดักชันของสีอะโซโดยการแตกพันธะอะโซเป็นสารประกอบที่มีขนาดเล็กคือ สารประกอบอะโรมาติกเอมีนภายใต้สภาวะแอนแอโรบิกซึ่งเป็นสารพิษที่ต้องมีการบำบัดต่อโดยกระบวนการแอโรบิกที่จะกล่าวในส่วนของกระบวนการทางชีวภาพ สารเคมีที่ใช้ในการรีดิวซ์สีคือ โซเดียมไฮโดรซัลไฟด์ โซเดียมไดไฮโอไนต์ ไทโอยูเรียไดออกไซด์ Formamidine sulfinic (FAS) acid, Sodium borohydride, Sodium formaldehydesulfoxylate และ tin (II) chloride การใช้สารเคมีในการตกตะกอน ออกซิไดซ์ และรีดิวซ์ และมีผลให้ประสิทธิภาพที่แตกต่างกันไปซึ่งต้องมีการทดลองหาปริมาณใช้ที่เหมาะสมกับน้ำเสียนั้นๆ (Reife และ Freeman, 1996)

2.3.5.3 การกำจัดสีโดยกระบวนการทางชีวภาพ

1) กระบวนการชีวภาพแบบแอโรบิก

กระบวนการบำบัดน้ำเสียจากโรงฟอกย้อม ระบบไปรยกรอง บ่อเติมอากาศ และกระบวนการแอกทิเวเตดสลัดจ์ ซึ่งเป็นวิธีที่เก่าแก่และนิยมใช้มากที่สุด การใช้วิธีทางชีวภาพสามารถลดบีโอดี ซีโอดี และเอสเอสสูง แต่ประสิทธิภาพในการลดสีย้อมในน้ำเสียมักต่ำเพราะเนื่องจากสีย้อมที่ผลิตขึ้นมาใช้มีความสามารถทนต่อการย่อยสลายทางชีวภาพ

การบำบัดน้ำเสียด้วยกระบวนการทางชีวภาพแบบแอโรบิกเป็นวิธีที่นิยมใช้บำบัดน้ำเสียจากโรงฟอกย้อม ซึ่งในอดีตน้ำเสียจากโรงฟอกย้อมจะปล่อยรวมกับน้ำเสียชุมชนและส่งต่อไปบำบัดรวมโดยใช้ระบบแอกทิเวเตดสลัดจ์แต่จะพบปัญหาที่ไม่สามารถลดสีได้เนื่องจากการผลิตสีย้อมมาเพื่อดำเนินงานการย่อยสลายโดยใช้ออกซิเจนและมีการเติมสารเคมีลงไปนสีย้อมเพื่อให้ทนต่อการออกซิไดซ์โดยสารเคมีและแสง (Reife และ Freeman, 1996)

2) กระบวนการแอนแอโรบิก

เป็นกระบวนการที่เหมาะสมกับการลดสีชนิดอะโซ จุดเริ่มต้นในการใช้กระบวนการชีวภาพแบบแอนแอโรบิกเพื่อกำจัดสีคือการพบแบคทีเรียที่อาศัยอยู่ในลำไส้ของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมมีความสามารถลดสีย้อมชนิดอะโซได้

ผลการศึกษาเกี่ยวกับแบคทีเรียหลายชนิด ซึ่งเป็นแบคทีเรียในลำไส้ที่ต่างก็สามารถลดสีชนิดอะโซได้ และมักพบเอนไซม์ azoreductase ในแบคทีเรียเหล่านี้ นอกจากนี้ยังได้ระบุว่าเอนไซม์ azoreductase ต้องการสารประกอบฟลาวิน เช่น โคเอนไซม์ FAD เพื่อช่วยในการทำงานของเอนไซม์ นั่นคือ สาร FAD จะถูกรีดิวซ์ด้วยสาร NADH กลายเป็น FADH₂ และ FADH₂ ก็ถ่ายอิเล็กตรอนให้กับพันธะอะโซของสีย้อมแล้วพันธะอะโซก็แตกออกนั่นเอง ดังนั้น การลดสีในน้ำเสียจึงไม่ใช่การย่อยสลายโดยตัวสีเป็นสารให้อิเล็กตรอนเช่นสารอินทรีย์ในน้ำเสียทั่วไป แต่ทำหน้าที่เป็นสารออกซิไดซิงเอเจนต์สำหรับ FADH₂ ในการเปลี่ยนรูปกลับเป็นโคเอนไซม์ FAD ในระบบขนส่งอิเล็กตรอนต่อไป

แบคทีเรียในลำไส้ที่พบเอนไซม์ azoreductase มีดังนี้

Acidaminococcus fermentans
Aerobacter aerogenes (Enterobacter aerogenes)
Bacillus sp.
Bacteroides sp.
Bacteroides fragilis
G. thetaiotaomicron
Bifidobacterium adolescentis
B. infantis
Butyrivibrio sp.
Citrobacter sp.
Clostridium nexile
C. clostridiiforme

เนื่องจากสีย้อมส่วนใหญ่มักจะมียูมิโครโมฟอรัสที่มีโครงสร้างทางเคมีเป็นพันธะอะไซม์ ดังนั้น ถ้ามีการทำลายพันธะอะไซม์ได้กลุ่มโครโมฟอรัสของสีย้อมเหล่านี้ก็จะไม่สามารถแสดงสีได้ต่อไป

Brown และ Hamburger (1987) ทำการศึกษาประสิทธิภาพการลดสีชนิดอะไซม์ ด้วยกระบวนการแอนแอโรบิก โดยทำการศึกษากับสีย้อมชนิดอะไซม์ 14 ชนิด ซึ่งเป็นทั้งสีย้อมชนิดสีย้อมและสีผสม โดยพบว่าสีเกือบทุกชนิดถูกลดสีได้มากกว่า 90 % และสารประกอบที่เกิดจากการลดสีส่วนใหญ่จะเป็นสารประกอบอะโรมาติกอะมีน

นอกจากนี้ Carliell และคณะ (1996) ได้ศึกษาการลดสีด้วยแบคทีเรียชนิดต่างๆ มากมาย ส่วนใหญ่แบคทีเรียที่สามารถลดสีได้ ก็มักจะมีเอนไซม์ azoreductase ที่เป็นตัวการทำให้พันธะอะไซม์แตกออก เช่นเดียวกับแบคทีเรียในลำไส้

Haug และคณะ (1991) ได้เสนอว่าการย่อยสลายสีย้อมจนสมบูรณ์ได้ ควรมีทั้งขั้นตอนไร้อากาศและขั้นตอนเติมอากาศทำให้การย่อยสลายสีย้อมจนสมบูรณ์จำเป็นต้องใช้จุลินทรีย์หลายชนิด แต่อย่างไรก็ตามการทำลายพันธะอะไซม์จำเป็นต้องมีเอนไซม์ azoreductase

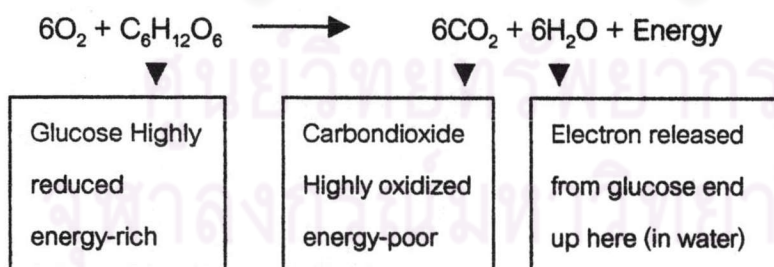
3) กระบวนการแอนแอโรบิก – แอโรบิก

จากการย่อยสลายสียด้วยกระบวนการแอนแอโรบิกจะเกิดสารประกอบอะโรมาติกเอมีนเกิดขึ้นซึ่งจะจำเป็นต้องมีการใช้กระบวนการแอโรบิกมาย่อยสลายสารที่เกิดขึ้นเพื่อให้น้ำเสียที่ออกจากระบบไม่มีสารที่เป็นอันตราย การบำบัดด้วยกระบวนการแอนแอโรบิก – แอโรบิกจะสามารถกำจัดได้สูงกว่ากระบวนการแอโรบิก คือที่ 88% กับ 28% ตามลำดับ (Reife และ Freeman ,1996)

2.3.5.4 ปฏิกริยาที่เกี่ยวข้องในการกำจัดสีย้อมแบบแอนแอโรบิก

1) ปฏิกริยาออกซิเดชัน-รีดักชัน

ในปฏิกริยาหลายๆ ปฏิกริยาของกระบวนการเมตาบอลิซึมล้วนแต่มีการถ่ายเทอิเล็กตรอน (electron transfer) รวมอยู่ด้วย การถ่ายเทอิเล็กตรอน หมายถึง การมีปฏิกริยาที่ให้อิเล็กตรอนที่เรียกว่า ปฏิกริยาออกซิเดชัน และปฏิกริยารับอิเล็กตรอนที่เรียกว่าปฏิกริยารีดักชัน เมื่อโมเลกุลหนึ่งมีการสูญเสียอิเล็กตรอน จะต้องมียูนิทโมเลกุลหนึ่งเข้ามารับอิเล็กตรอนนั้นๆ ดังนั้นทุกปฏิกริยาออกซิเดชันจะต้องมีปฏิกริยารีดักชันเกิดขึ้นพร้อมกันเสมอ สารที่มีสภาวะรีดิวซ์สูงจะเป็นสารที่มีพลังงานสูงกว่าสารที่มีสภาวะออกซิไดซ์สูง เช่น คาร์บอน 6 อะตอมของกลูโคสโมเลกุลจะมีสภาวะรีดิวซ์สูง จึงกล่าวได้ว่ามีพลังงานสะสมอยู่ในโมเลกุลมาก เมื่อสิ่งมีชีวิตย่อยกลูโคสจนได้คาร์บอนไดออกไซด์และน้ำอย่างละ 6 โมเลกุลแล้ว เท่ากับว่าคาร์บอนอะตอมเหล่านี้ได้ถูกเปลี่ยนให้อยู่ในสภาวะออกซิไดซ์ที่สูงขึ้น ดังแสดงข้างล่างนี้

ในระหว่างปฏิกริยานี้ มี 12 อิเล็กตรอน (ที่ถูกปล่อยออกมาพร้อมกับไฮโดรเจน 12 อะตอม) จะถูกถ่ายเทจากกลูโคสไปสู่ออกซิเจนโมเลกุล สร้างเป็นน้ำ 6 โมเลกุล เนื่องจากอิเล็กตรอนจะถูกพาไปโดยไฮโดรเจน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าอิเล็กตรอนจะไปอยู่ในโมเลกุลของสารที่

มีไฮโดรเจน เมื่อเปรียบเทียบกับกลูโคสแล้ว คาร์บอนไดออกไซด์มีพลังงานน้อยมากเพราะว่ามี การปล่อยพลังงานเคมีออกมามากในระหว่างที่มีปฏิกิริยาออกซิเดชัน

1.1) พหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอน

การถ่ายเทพลังงานในปฏิกิริยาออกซิเดชัน - รีดักชัน จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนอิเล็กตรอน โดยส่วนใหญ่แล้วอิเล็กตรอนจะถูกถ่ายเทชั่วคราวให้กับพหุขบวนการสังเคราะห์พลังงานทั้งหมดที่จะได้จากปฏิกิริยา สามารถพิจารณาได้จากความแตกต่างของศักย์รีดักชันระหว่างสารให้อิเล็กตรอนตั้งต้นกับสารรับอิเล็กตรอนสุดท้าย พหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอนสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่อยู่เป็นอิสระในสารละลาย และกลุ่มที่ยึดติดอยู่ในเซลล์เมมเบรน พหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอนที่อยู่เป็นอิสระมีอยู่ 3 ชนิด คือ สาร nicotinamide adenine dinucleotide (NAD) สาร nicotinamide adenine dinucleotide phosphate (NADP) และสาร flavin adenine dinucleotide (FAD) สารประกอบเหล่านี้จะถูกรีดิวซ์โดยการรับ อิเล็กตรอน 1 คู่ ที่ถูกปล่อยออกมาจากสารให้อิเล็กตรอนในรูปของไฮโดรเจนอะตอม (ไฮโดรเจนอะตอมนี้หมายถึง ทั้งโปรตอนและอิเล็กตรอน) สาร NAD และ NADP ที่ยังไม่ได้รับอิเล็กตรอนมักจะมีประจุเป็นบวกอยู่ก่อนแล้ว (NAD^+ NADP^+) สารพหุแต่ละตัวจะเข้ารับอิเล็กตรอน 1 คู่จากไฮโดรเจน 2 อะตอม และรับโปรตอนไว้ 1 ตัวด้วยกลายเป็นสารที่มีไฮโดรเจนเป็นส่วนประกอบและเป็นกลางทางไฟฟ้า (ไม่มีประจุ) ส่วนโปรตอนอีก 1 ตัว ที่เหลือจะยังคงอยู่ในน้ำในรูปไฮโดรเจนอิออน (H^+) พหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอนที่ถูกรีดิวซ์แล้วจะอยู่ในรูป NADH และ NADPH ในระหว่างปฏิกิริยาย้อนกลับ สารพหุดังกล่าวจะปล่อยอิเล็กตรอน 2 ตัวและโปรตอน 1 ตัว โดยอิเล็กตรอนที่เกิน 1 ตัวจะเข้าจับกับไฮโดรเจนอิออนที่อยู่ในน้ำ ดังสมการ

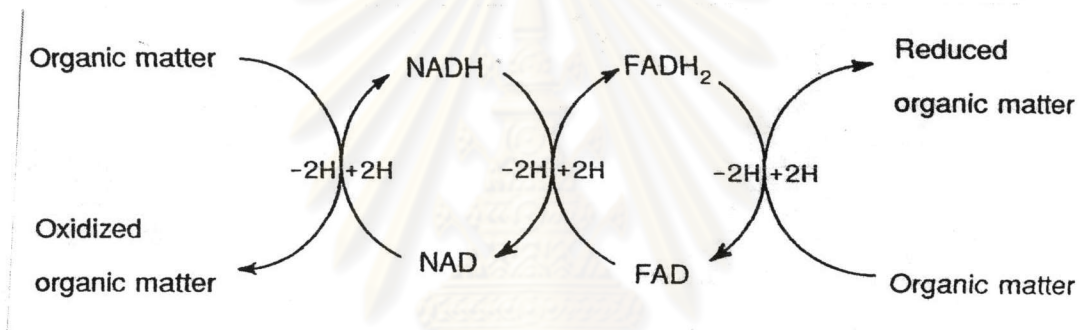

ในขณะที่พหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอน FAD จะรับอิเล็กตรอนพร้อมกับโปรตอน 2 ตัว กลายเป็นสารที่ถูกรีดิวซ์แล้วอยู่ในรูปของ FADH_2

ดังนั้นพหุขบวนการสังเคราะห์อิเล็กตรอนเหล่านี้เมื่อรับอิเล็กตรอนแล้ว ก็เท่ากับกลายเป็นแหล่งของอิเล็กตรอนไปเองด้วย โดยปกติแล้วสารพหุทั้ง 2 ตัว คือ NAD และ NADP จะไม่ปรากฏพร้อมกันในปฏิกิริยาประเภทเดียวกัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงปฏิกิริยา 2 ประเภท คือ ปฏิกิริยา

ในกระบวนการย่อยสลายสารอาหารเพื่อสร้างพลังงานจะพบแต่สาร NAD และปฏิกิริยาในกระบวนการสังเคราะห์เซลล์หรือสารอินทรีย์จะพบแต่สาร NADP นั่นคือ

1.1.1) ในกระบวนการย่อยสลายสารอาหาร อิเล็กตรอนที่ถูกปล่อยมาจากปฏิกิริยาออกซิเดชันของสารประกอบอินทรีย์ จะถูกขนส่งโดยสาร NAD^+ ซึ่งเมื่อรับอิเล็กตรอนแล้วจะกลายเป็น NADH จากนั้น จะให้อิเล็กตรอนกับสารรับอิเล็กตรอนตัวที่ 2 ซึ่งเป็นโคเอนไซม์ที่มีสีเหลือง คือ FAD ซึ่งจะกลายเป็น FADH_2 ต่อไป และจะต้องมีสารรับอิเล็กตรอนสุดท้าย (terminal electron acceptor) เข้ามารับอิเล็กตรอนเหล่านี้ นั่นคือ การฟืนอำนาจของ NADH ให้เป็น NAD^+ นั้น อาจทำได้โดยการให้อิเล็กตรอนกับสารรับอิเล็กตรอนตัวสุดท้ายเลยหรือผ่าน FAD ก่อนเท่านั้น (รูปที่ 2.6) ซึ่งสารรับอิเล็กตรอนสุดท้ายจะเป็นสารใดก็ขึ้นอยู่กับระดับพลังงานที่จะถูกปล่อยออกมาและถูกใช้ไปเพื่อสร้าง ATP ได้มากน้อยเพียงใด

รูปที่ 2.6 การขนส่งอิเล็กตรอนผ่านโคเอนไซม์ NAD (Madigan และคณะ, 1974)

1.1.2) ในการสังเคราะห์เซลล์หรือสารอินทรีย์ (Biosynthesis) อิเล็กตรอนที่ถูกปล่อยมาจากการออกซิเดชันโมเลกุลของสารอินทรีย์อย่างง่าย จะถูกขนส่งจาก NADH ไปให้ NADP^+ กลายเป็น NADPH จากนั้น NADPH ก็จะขนส่งอิเล็กตรอนนี้เข้ารวมกับการสังเคราะห์สารประกอบหรือเซลล์ขึ้นมา

1.2) ระบบขนส่งอิเล็กตรอน (Electron Transport System)

ระบบขนส่งอิเล็กตรอนนี้ ประกอบไปด้วยกลุ่มพาหะขนส่งอิเล็กตรอนประเภทที่ยึดติดอยู่กับเซลล์เมมเบรน ซึ่งระบบทำหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ ประการแรกจะรับอิเล็กตรอนจากสารให้อิเล็กตรอน แล้วส่งต่อไปยังสารรับอิเล็กตรอน และประการที่ 2 คือ เก็บรักษาพลังงานที่เกิดขึ้นจากการขนส่งอิเล็กตรอนนี้ให้อยู่ในรูป ATP ระบบนี้จะเริ่มจากสาร NADH ที่รับ

อิเล็กตรอน 2 ตัวไว้อยู่ในโมเลกุล (และมีพลังงานสะสมอยู่ในโมเลกุล) ในกระบวนการหายใจของสิ่งมีชีวิตจะมีการถ่ายเทอิเล็กตรอนไปสู่ระดับของพลังงานที่ต่ำกว่า และระหว่างกระบวนการนี้ทำให้มีการปล่อยพลังงานออกมาในรูปของการผลิตสาร ATP อาจเปรียบได้กับพลังงานที่ได้จากการไหลของน้ำที่ตกจากที่สูงลงมาสู่ที่ต่ำ ในระหว่างการหายใจ พลังงานที่อยู่ในรูปอิเล็กตรอนจะถูกดึงออกมาโดยการผ่านอิเล็กตรอนไปตามระบบขนส่งอิเล็กตรอนนี้ การจัดเรียงสารพาหะขนส่งอิเล็กตรอนเหล่านี้ (ซึ่งยึดติดกับเซลล์เมมเบรน) จะเรียงตามลำดับความสามารถในการดึงดูดอิเล็กตรอน (electron affinity) ทำให้อิเล็กตรอนสามารถเคลื่อนที่ผ่านพาหะขนส่งอิเล็กตรอนจากตัวหนึ่งไปยังตัวต่อไปได้ตามความสามารถในการดึงดูดอิเล็กตรอน ความสามารถในการดึงดูดอิเล็กตรอน สามารถพิจารณาได้จากค่าศักย์รีดักชันของสารแต่ละตัว ด้วยวิธีนี้อิเล็กตรอนจะส่งผ่านระบบขนส่งดังกล่าวได้ในกระบวนการหายใจ และแต่ละขั้นที่มีการส่งผ่านอิเล็กตรอนอย่างสมบูรณ์ก็จะให้พลังงานออกมา พลังงานดังกล่าวจะถูกนำไปใช้สร้าง ATP จำนวน 3 โมเลกุล ต่อการขนส่งอิเล็กตรอนแต่ละคู่จากสาร NADH การผลิต ATP ที่รวมกับการขนส่งอิเล็กตรอนผ่านระบบขนส่งอิเล็กตรอนนี้เรียกว่า Oxidative phosphorylation

สารพาหะในระบบขนส่งอิเล็กตรอนนี้แบ่งได้เป็น 4 ประเภทดังนี้คือ

- 1) สาร NADH ถือเป็นสารตั้งต้นของระบบนี้
- 2) สารที่มี riboflavin เป็นองค์ประกอบ ได้แก่สาร FMN หรือ FAD
- 3) สารพวก iron-sulfur proteins
- 4) สารไซโตโครม (cytochrome) ซึ่งเป็นสารพวกโปรตีนที่มีสาร heme เป็นองค์ประกอบ

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนประกอบอีกชนิดหนึ่งที่ไม่ใช่สารประกอบของโปรตีนคือสาร quinones หรือเรียกว่า Coenzyme Q

การขนส่งอิเล็กตรอนมักจะเริ่มขึ้นจากสาร NADH ปล่อยอิเล็กตรอน 2 ตัว และโปรตอน 1 ตัว ให้กับสารพาหะขนส่งอิเล็กตรอนจำพวก flavoprotein จากนั้นสาร flavoprotein ก็ส่งอิเล็กตรอนคู่นี้ต่อไปให้สารพาหะตัวถัดไป พร้อมกับโปรตอน 1 ตัวลงในน้ำ อิเล็กตรอนจะเคลื่อนที่ไปจนถึงสารพาหะตัวสุดท้าย ซึ่งจะต้องมีสารรับอิเล็กตรอนจากภายนอกระบบ เข้ามารับอิเล็กตรอนจากสารพาหะตัวสุดท้ายนี้ การขนส่งจึงจะดำเนินต่อไปได้ ถ้าไม่มีสารรับอิเล็กตรอนสุดท้ายเข้ามารับอิเล็กตรอนแล้ว การขนส่งอิเล็กตรอนดังกล่าวจะไม่เกิดขึ้นได้ สาร ATP ก็ไม่สามารถสร้างขึ้นมาได้ ทำให้กระบวนการหายใจหยุดชะงัก สิ่งมีชีวิตไม่มีพลังงานสำหรับการดำรงชีวิตก็จะหยุดการเจริญเติบโตหรือตายไป

2.4 งานวิจัยที่ผ่านมา

2.4.1 งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการใช้บึงประดิษฐ์ในการบำบัดน้ำเสีย

Davies และ Cottingham (1994) ศึกษาประสิทธิภาพของบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวนอน 30m*50m ในตัวกลางกรวดที่ปลูกต้นอ้อ ในการบำบัดน้ำเสียจากโรงงานฟอกย้อมมีอัตราการไหลเข้า 10 l/min ระยะเวลาเก็บกักในชั้นพืช 3-4 วัน พบว่าได้ในช่วง 1/3 ของชั้นตัวกลาง เป็นตัวหลักที่สามารถทำลายสีย้อม

Koottatep และ Polprasert (1997) ได้ศึกษาบทบาทการดูดซับของพืชในการกำจัดไนโตรเจนในระบบบำบัดบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลผ่านเหนือพื้นดินในแถบเขตร้อน ซึ่งทำในพื้นที่ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่โดยปลูกต้นธูปฤาษี 35 ต้น/ตารางเมตร พบว่าในระหว่าง 8 สัปดาห์ผลของการดูดซับไนโตรเจนของพืชอยู่ในช่วง 7.1 – 7.5 Kg./ha.-day ประสิทธิภาพในการกำจัด TKN อยู่ในช่วง 40-70 % และ COD อยู่ในช่วง 71-83 %

Monika และคณะ (1997) ใช้บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลในแนวตั้งเป็นระบบบำบัดขั้นที่สามในการปรับปรุงคุณภาพน้ำเสียเดิมให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น โดยใช้บึงประดิษฐ์ต่อขนานกัน 4 บึง รวมพื้นที่ทั้งหมด 600 ตารางเมตร โดยปลูกต้นอ้อในทรายและกรวด ทำการทดลองที่ HRT 66-266 มม./วัน โดยตรวจสอบคุณภาพน้ำทุกๆ 2 สัปดาห์ ต่อเนื่องกันเป็นเวลา 2 ปี พบว่าสามารถกำจัด COD ได้ 50-60% กำจัดแอมโมเนียได้ 40-90% และฟอสเฟตได้ 50-60% โดย HLR ที่เหมาะสม อยู่ที่ 200 มม./วัน

พิรุฬพล ตนานนท์ (2542) ศึกษาถึงการทำงานของระบบบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวนอน ในการบำบัดน้ำเสียจากโรงกลั่นน้ำมัน โดยปลูกต้นธูปฤาษีในชั้นตัวกลางดินปนทราย และเปรียบเทียบประสิทธิภาพในการกำจัดสารมลพิษเมื่อเปลี่ยนความเข้มข้นของน้ำมันในน้ำเสียเข้าระบบและอัตราการไหลที่ค่าต่างๆ โดยใช้แบบจำลองบึงประดิษฐ์ขนาดห้องทดลอง จำนวน 6 ชุดการทดลอง การทดลองนี้ปรับเปลี่ยนความเข้มข้นน้ำมันในน้ำดิบ 3 ค่า คือ 5 10 และ 25 มก./ล. และปรับเปลี่ยนอัตราไหลของน้ำเสียเข้าระบบ 4 ค่าคือ 3 6 12 และ 16 ลิตร/วัน

พบว่าระบบบึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดินในแนวนอน สามารถใช้เป็นระบบบำบัดขั้นที่สามในการกำจัดน้ำเสียที่ผ่านระบบบำบัดขั้นที่สองมาแล้ว โดยมีประสิทธิภาพในการกำจัดน้ำมัน

และไขมัน ของแข็งแขวนลอย ทีเคเอ็น ทีไอซี และซีไอดี ได้เท่ากับ 86.69 61.71 31.49 27.58 และ 64.07 %ตามลำดับ เมื่อน้ำเสียเข้าระบบมีค่าน้ำมันประมาณ 5 มก./ล. และอัตราการไหลของน้ำเสียเท่ากับ 6 ลิตร/วัน นอกจากนี้ยังพบว่าระบบจะมีประสิทธิภาพการกำจัดสารมลพิษต่างๆ สูงขึ้น เมื่อเพิ่มความเข้มข้นของน้ำมันในน้ำเสียและอัตราไหลของน้ำเสีย ซึ่งการระน้ำมันสูงสุดที่ระบบสามารถกำจัดน้ำมันให้ได้ตามมาตรฐานน้ำทิ้งคือ 149 มก./ล. ที่ค่าน้ำมันในน้ำเสียเข้าระบบประมาณ 10 มก./ล. และอัตราการไหลของน้ำเสียเข้าระบบ 12 ลิตร/วัน ซึ่งระบบมีประสิทธิภาพการกำจัดน้ำมันและไขมัน ของแข็งแขวนลอย ทีเคเอ็น ทีไอซี และ ซีไอดี ได้เท่ากับ 92.33 81.91 84.06 51.63 68.75 % ตามลำดับ แต่เนื่องจากระบบไม่สามารถกำจัดของแข็งละลายน้ำได้ จึงไม่เหมาะสมในการนำไปใช้เป็นระบบบำบัดขั้นที่สอง

กลอยกาณูจัน เก้าเนตรสุวรรณ (2542) ศึกษาประสิทธิภาพการกำจัด ซีไอดี ไนโตรเจน และฟอสฟอรัส จากน้ำเสียสังเคราะห์โดยใช้บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลได้ผิวดิน รวมทั้งศึกษาการสะสมของไนโตรเจนและฟอสฟอรัสในระบบบำบัดบึงประดิษฐ์ที่มีตัวกลาง 2 ชนิด คือ ตัวกลางดินปนทรายและตัวกลางทรายปนหินชนวน พบว่าระบบสามารถกำจัดซีไอดี ไนโตรเจน และฟอสฟอรัสจากน้ำเสียได้ตามมาตรฐานน้ำทิ้งชุมชน โดยประสิทธิภาพการกำจัดซีไอดี และไนโตรเจนมีค่าสูงสุดในบึงประดิษฐ์ที่มีตัวกลางดินปนทราย และประสิทธิภาพการกำจัดฟอสฟอรัสมีค่าสูงสุดในบึงประดิษฐ์ที่มีตัวกลางทรายปนหินชนวน ระบบที่ปลูกต้นธูปฤาษีและระบบควบคุมที่ไม่มีการปลูกพืชจะมีประสิทธิภาพการกำจัดซีไอดี ใกล้เคียงกัน ส่วนประสิทธิภาพการกำจัดไนโตรเจนและฟอสฟอรัสบึงประดิษฐ์ที่ปลูกต้นธูปฤาษีจะมีค่าสูงกว่า

2.4.2 งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการลดสีข้อม

Carliell และคณะ (1994) ศึกษาการลดสีรีแอกทีฟในสถานะแอนไอออนิกโดยเติมกลูโคสเป็นแหล่งอาหารและพลังงาน ใช้สีเข้มข้น 100 มก/ล พบว่าสีรีแอกทีฟจะถูกกำจัดโดยกระบวนการรีดักชันภายใต้สภาวะไร้อากาศที่มีการเติมแหล่งคาร์บอนให้ระบบ และจะเกิดการลดสีหลังจากที่ไนเตรตถูกกำจัดไปแล้ว เมื่อศึกษากระบวนการเมตาบอลิซึมของสี C.I.Reactive Red 141 จะพบสาร 4 ชนิด คือ 2-aminonaphthalene, 5-disulphonic acid , 1,7-diamino-8-naphtho-3 , 6-dissulphonic acid และ p-diamino-benzene และส่วนที่ 4 ที่ไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้แต่คาดว่าเป็น cyanuric acid จากผลนี้ทำให้ Carliell เสนอว่าภายใต้สภาวะแอนไอออนิกพันธะอะซิโนโมเลกุลสีจะแตกออกทำให้สีลดลง และตามด้วยการแตกพันธะเอมีนระหว่างโครโมฟอร์และกลุ่มสีรีแอกทีฟและระหว่างกลุ่มรีแอกทีฟด้วยกันเองออกมา

Carliell และคณะ (1995) ทำการศึกษาลำดับโคเนติกของการย่อยสลายพันธะอะไซของ สีย้อมด้วยกระบวนการแอนแอโรบิก นอกจากนี้ได้ศึกษาปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพ การกำจัดสีและจุลชีพ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

- ศึกษาลำดับโคเนติกของการลดสีของสีย้อม C.I. Reactive Red 141 ในแต่ละความเข้มข้น คือที่ 100 ,150 และ 200 มก./ล.

- ศึกษาอัตราการลดสีของสีย้อม C.I. Reactive Red 141 ที่ความเข้มข้น 100 ,150 และ 200 มก./ล.

- ศึกษาอัตราการลดของสี C.I. Reactive Red 141 โดยเปรียบเทียบระหว่างการทดลองที่มีการเติมและไม่มีการเติมแหล่งคาร์บอน

- ศึกษาผลการลดสีและแนวโน้มของศักย์รีดอกซ์เมื่อมีการเติมสารรับอิเล็กตรอนตัวอื่นนอกจากสีย้อม คือ ไนเตรตและซัลเฟต โดยแบ่งการทดลองเป็น 3 การทดลอง คือ

- เมื่อมีสีย้อมเพียงอย่างเดียว (เป็นชุดควบคุม)
- เมื่อมีสีย้อมและมีการเติมไนเตรต
- เมื่อมีสีย้อมและการเติมซัลเฟต

- ศึกษาสารที่เกิดขึ้นเมื่อมีการลดสีของสีย้อม C.I. Reactive Red 141 โดยวิธี Column chromatography และ proton nuclear magnetic resonance spectroscopy (NMR)

- ศึกษาความเป็นพิษของสีที่มีต่อจุลชีพในกระบวนการแอนแอโรบิก โดยใช้สีที่ความเข้มข้นต่างๆ คือ 20, 50, 100, 200 และ 500 มก./ล. ซึ่งทำการเปรียบเทียบระหว่างจุลชีพที่มีการปรับสภาพให้ชินและยังไม่มีมีการปรับสภาพให้ชินกับสี

ผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

- ผลการศึกษาลำดับโคเนติกของการลดสี C.I. Reactive Red 141 ด้วยกระบวนการแอนแอโรบิก พบว่าการลดสีเป็นปฏิกิริยาลำดับที่ 1 ที่ความเข้มข้น 100,150 และ 200 มก./ล.

- อัตราการลดสีจะลดลงเมื่อความเข้มข้นเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยกล่าวว่าเป็นเช่นนั้นอาจเป็นเพราะตัวสีเองหรือสารที่เกิดขึ้นจากการย่อยสีมีผลยับยั้งหรือเป็นพิษต่อจุลชีพ

- การทดลองที่ไม่มีการเติมแหล่งคาร์บอนจะมีอัตราการลดสีต่ำมากเมื่อเทียบกับ การทดลองที่มีการเติมแหล่งคาร์บอน

- เมื่อมีการเติมไนเตรทปรากฏว่าทำให้เกิดการยับยั้งการลดสีอยู่ระยะหนึ่งแต่เมื่อไนเตรทถูกรีดิวซ์จนหมดจึงจะเริ่มการลดสี เมื่อมีการเติมซัลเฟตจะไม่มียับยั้งดังกล่าว นอกจากนี้ค่าศักย์รีดอกซ์ก็มีบทบาทสำคัญต่อการลดสีหรืออาจกล่าวว่าการลดสีจะเกิดขึ้นที่ค่าศักย์รีดอกซ์ช่วงหนึ่งเท่านั้น ซึ่งจากการสังเกตจากการทดลองนี้พบว่าการทดลองที่ 1) ชุดควบคุม การลดสีจะเกิด

ขึ้นที่ค่าศักยภาพรีดอกซ์ประมาณ -400 มิลลิโวลต์ ส่วนการทดลองที่ 2) พบว่าช่วงแรกที่ไม่มีการลดสี (เนื่องจากไนเตรต) จะมีค่าศักยภาพรีดอกซ์ประมาณ -200 มิลลิโวลต์ และต่อมาค่าศักยภาพรีดอกซ์จะค่อยๆ ลดลง (เนื่องจากปริมาณไนเตรตน้อยลง) จนมีค่า -400 มิลลิโวลต์ การลดสีจึงเริ่มเกิดขึ้น

- การวิเคราะห์หาชนิดของสารที่เกิดขึ้นเนื่องจากการย่อยของสี C.I. Reactive Red 141 พบว่ามีผลเหมือนกับการศึกษาของ Carliell ปี ค.ศ. 1944

- ผลการศึกษาความเป็นพิษของสีต่อจุลชีพพบว่าจุลชีพที่ผ่านการปรับให้ชินกับสีมีความทนกว่าจุลชีพที่ไม่ผ่านการปรับสภาพให้ชินกับสี ซึ่งจะเห็นได้ชัดเมื่อความเข้มข้นสูง เช่น ที่ความเข้มข้น $100-500$ มก./ล.

Brown และ Hamburger (1987) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับสีกลุ่มอะโซ 14 ชนิด โดยทำการศึกษากับกระบวนการ 2 ขั้นตอน คือกระบวนการไร้อากาศแล้วตามด้วยกระบวนการมีอากาศ ใช้สีย้อมความเข้มข้น 100 มก./ล. แล้วเก็บตัวอย่างเพื่อวิเคราะห์หาชนิดที่แน่นอนของสารอะโรมาติกอะมีนที่เกิดขึ้นจากการสลายตัวของสีย้อม โดยใช้วิธีการประเภทโครมาโตกราฟีคที่ เหมาะสม ส่วนการศึกษากการย่อยของสารอะมีนที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการมีอากาศ ได้ใช้สลัดจ์ไวงาน (activated sludge) เป็นเชื้อเพาะเลี้ยง แล้วทำการวิเคราะห์ค่า DOC (dissolve organic carbon) จากผลการทดลองวิเคราะห์สารอะมีนที่เกิดขึ้นจากการสลายตัวของสีย้อมอะโซ เป็นการยืนยันว่าสีย้อมอะโซ ถูกย่อยสลายได้ภายใต้สภาวะไร้อากาศ และยังชี้ให้เห็นว่าการย่อยสลายของสีย้อมอะโซนี้ ทำให้เกิดสารอะโรมาติกอะมีนเพิ่มขึ้น ซึ่งคาดว่าเป็นสารอะมีนที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสีนั้นๆ สรุปได้ว่าสีย้อมส่วนใหญ่และโดยเฉพาะสีอะโซสามารถย่อยสลายอย่างเห็นได้ชัดในสภาวะไร้อากาศและมีสารอะโรมาติกอะมีนที่คาดว่าเป็นสารจากการสลายพันธะอะโซเกิดขึ้นจริงๆ และปริมาณของสารอะโรมาติกอะมีนที่เกิดขึ้นมีอยู่มากพอสมควร จึงคาดเดาว่าสารเหล่านี้สลายตัวได้เข้าในสภาวะไร้อากาศ เมื่อตรวจสอบด้วยกระบวนการมีอากาศกับสารอะโรมาติกอะมีนดังกล่าว ก็ยืนยันได้ว่าสารอะโรมาติกอะมีนชนิด lipophilic สามารถย่อยสลายได้ดีภายใต้สภาวะมีอากาศยกเว้นสารอะโรมาติกอะมีนชนิด sulphonated

Randall และคณะ (1993) ทำการศึกษากับระบบบำบัดน้ำเสียที่มีขั้นตอนไร้อากาศแล้วตามด้วยขั้นตอนเติมอากาศ โดยเปลี่ยนแปลงเวลากักน้ำในขั้นตอนไร้อากาศเป็น 2 ค่า โดยในช่วงแรกของการทดลองที่เวลากักน้ำ 12 ชม. และในช่วงหลัง เป็น 6 ชม. ส่วนระบบเติมอากาศเป็นระบบที่มีเวลากักน้ำ (HRT) เท่ากับเวลากักเซลล์ (SRT) ประมาณ 30 วัน ผลการทดลองปรากฏว่าการลดสีในขั้นตอนไร้อากาศที่การทดลองกับเวลากักน้ำ 12 ชม. มีมากกว่า 6 ชม. และการลดสีส่วนใหญ่ของระบบก็เกิดในขั้นตอนไร้อากาศ คือประมาณ 55-60% ในขณะที่ขั้นตอนเติม

อากาศลดสีได้ประมาณ 10 % ซึ่งอาจเกิดจากกระบวนการดูดติดผิวในสไลด์จ์ ส่วนการกำจัดคาร์บอนอินทรีย์ (TOC) ในขั้นตอนไร้อากาศมีค่อนข้างน้อย แต่จะถูกกำจัดมากในขั้นตอนเติมอากาศ ดังนั้น Randall จึงเสนอว่า ควรใช้การบำบัดแบบไร้อากาศร่วมกับการบำบัดแบบเติมอากาศ ในการบำบัดน้ำเสียจากโรงฟอกย้อมให้ได้ผลดีที่สุด

Knapp และ Newby (1995) ได้ทดลองเลี้ยงเชื้อแบคทีเรียชนิดต่างๆ กันประมาณ 20 ชนิด และพบว่าทุกชนิดสามารถลดสีลงได้ภายใน 15 วันของการบ่มเชื้อ (incubation) และยังสามารถลดสีย้อม A_{390} ได้ไม่ต่ำกว่า 77% โดยกล่าวว่า การลดสีย้อมอะโซเป็นการทำปฏิกิริยาโดยตรงกับโคเอนไซม์ FAD และพบว่าในชุดแบคทีเรียไร้อากาศที่เติมกลูโคสให้มากๆ (ถึง 2%) ไม่ได้ช่วยให้การลดสีเพิ่มมากขึ้น และยังอาจยับยั้งแบคทีเรียด้วยซ้ำ นอกจากนี้การลดสีที่มากเกิดในช่วงที่แบคทีเรียที่เพาะเลี้ยงมีการเจริญเติบโตเร็ว และเมื่อทำการวิเคราะห์แยกสารด้วย TLC พบว่าจุดแสดงตำแหน่งของโครโมฟอร์ของสีหายไป เมื่อตัวอย่างน้ำนั้นผ่านการบ่มเชื้อในสภาวะไร้อากาศมา และยังมีตำแหน่งของสารใหม่เกิดขึ้นในโครมาโตแกรมด้วย แบคทีเรียที่พบในเชื้อที่เพาะเลี้ยงมีทั้งจีส Bacillus และ Clostridium และยังพบการกลับคืนของสีในน้ำที่ผ่านการบ่มเชื้อด้วยสภาวะไร้อากาศ แล้วถูกตั้งทิ้งไว้และอาจมีโอกาสสัมผัสกับออกซิเจนในอากาศ โครโมฟอร์ของสีที่กลับคืนมามีความแตกต่างจากเดิม การกลับคืนของสีแบบนี้เป็นข้อเสียของการบำบัดสีในน้ำเสียด้วยกระบวนการไร้อากาศ

Razo-Flores และคณะ (1997) ทำการศึกษาเกี่ยวกับสีอะโซ 2 ชนิด คือ Mordant Orange (MO1) และ Azodisalicylate (ADS) ด้วยระบบยูเอเอสพีที่มีปริมาตร 160 มล. โดยเชื้อที่มีลักษณะเป็นเม็ดจากระบบยูเอเอสพีที่ใช้บำบัดน้ำเสียจากอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ในการทดลองกับสี MO1 มีสาร 5-aminosalicylic acid (5-ASA) และ 1,4 - Phenylenediamine เกิดขึ้น และ Razo-Flores ได้ระบุว่า เป็นสารที่เกิดจากการสลายพันธะอะโซ และหลังจากที่ดำเนินการทดลองเป็นระยะเวลาสั้น ปรากฏว่าสาร 5-ASA ซึ่งเป็นสารอะโรมาติกอะมีนที่เกิดจากการย่อยสลายสี กลับตรวจพบในปริมาณน้อยมาก แสดงว่ามีการย่อยสลายจนสมบูรณ์ได้ต่อไป ส่วนสี ADS ซึ่งเป็นสีที่ใช้ในการผลิตยามีส่วนประกอบของสาร 5-ASA อยู่ 2 หน่วยต่อ โมเลกุลสี สามารถสลายตัวอย่างสมบูรณ์ แม้ว่าจะไม่มีการเติมอาหารให้ Razo-Flores จึงกล่าวว่า การย่อยสลายสาร 5-ASA สามารถเป็นสารให้อิเล็กตรอนกับการสลายพันธะอะโซ การทดลองแบบเท (batch) สนับสนุนว่า สี ADS สามารถย่อยสลายได้อย่างสมบูรณ์ได้ ผลการทดลองนี้แสดงให้เห็นว่า สีอะโซบางชนิดสามารถเป็นแหล่งคาร์บอน แหล่งพลังงานและแหล่งไนโตรเจนให้กับแบคทีเรียไร้อากาศได้ แต่การเติมกลูโคสเป็นการเพิ่มการรีดิวซ์สาร FAD ทำให้การรีดิวซ์พันธะอะโซเกิดขึ้น

ได้มากกว่าการไม่เติม และการเติมให้มากเกินไปก็เพียงแต่เป็นการเพิ่มการทำงานของแบคทีเรียสร้างมีเทนเท่านั้น ไม่ได้เพิ่มการผลิตให้มากขึ้นเท่าไร

Nigam และคณะ (1996) ได้ศึกษานำกลุ่มจุลินทรีย์และที่คัดแยกเชื้อมาลดสีในน้ำเสียจากโรงงานฟอกย้อมภายใต้สภาวะไร้อากาศทดลองกับสีย้อม 9 ชนิด จุลินทรีย์ที่แยกออกจากกลุ่มจุลินทรีย์คือ *Alcaligenes faecalis* และ *Commamonas acidovorans* ซึ่งพบว่า กลุ่มจุลินทรีย์สามารถลดสีได้สูงกว่าจุลินทรีย์สายพันธุ์เดียว และการลดสีจะขึ้นกับสารอาหารที่เติมลงเป็นแหล่งอาหารและพลังงาน โดยถ้าไม่มีสารอาหารจะไม่เกิดการลดสี และเมื่อเทียบประสิทธิภาพการลดสีเมื่อเติมสารอาหารที่แตกต่างกันมีประสิทธิภาพคือ กลูโคส , กลีเซอรอล, แลคโตส, แป้งมัน และ โมลาส เป็น 82% 71% 71% 52% และ 39% ตามลำดับ

Oxspring และคณะ (1996) ศึกษาการลดสีและกระบวนการเมตาบอลิซึมของสีรีแอกทีฟด้วยถังกรองแอนแอโรบิกแบบไหลขึ้น ด้วยกลุ่มจุลินทรีย์ที่มี *Alcaligenes faecalis* และ *Commamonas acidovorans* เป็นสายพันธุ์เด่น ใช้กรดเป็นวัสดุตัวกลางสามารถกำจัดสีได้มากกว่า 95% ภายใน 48 ชั่วโมง ที่ความเข้มข้นสีเริ่มต้น 0.5 ก/ล และเมื่อตรวจหาสารอินทรีย์ที่เหลือหลังจากที่ลดสีแล้วพบสารที่คาดว่าน่าจะเป็นสารประกอบอะโรมาติกเอมีน

กมลรัตน์ ตีประเสริฐวงศ์ (2539) ศึกษาถึงอิทธิพลของผงถ่านกัมมันต์ที่มีต่อประสิทธิภาพการทำงานของระบบแอกทิเวเตดสลัดจ์ในการกำจัดน้ำเสียจากโรงงานฟอกย้อม โดยให้น้ำเสียจริงในการทดลองที่มีสีรีแอกทีฟเป็นส่วนใหญ่ซึ่งน้ำเสียมีค่าซีโอดีอยู่ในช่วง 229-280 มก/ล มีค่าสีในช่วง 89-122 SU พบว่าผงถ่านกัมมันต์สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการกำจัดสีของระบบแอกทิเวเตดสลัดจ์ได้ดีขึ้น คือเมื่อเติมผงถ่านมากขึ้นทำให้สามารถกำจัดสีได้มากขึ้น แต่ไม่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดีมากนัก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสลัดจ์ที่เกิดในระบบแพคท์จะมีประมาณมากกว่าสลัดจ์ที่เกิดในระบบเอเอสประมาณ 4.5 เท่า

จินตนา แป้นสุวรรณ (2539) ศึกษาการกำจัดสีจากโรงฟอกย้อมด้วยกระบวนการเอสบีอาร์แบบธรรมดา และแบบแอนนออกซิก-แอนแอโรบิก/ออกซิก (A_2O -SBR) โดยมีการเติมแหล่งคาร์บอน 2 ชนิด คือ น้ำตาลและกรดอะซิติก เมื่อศึกษาสีที่ต่างชนิดกัน คือ สีดิสเพอร์ส สีรีแอกทีฟ สีซัลเฟอร์ มีประสิทธิภาพในการกำจัดเรียงจากมากไปน้อย สีดิสเพอร์สและสีซัลเฟอร์มีประสิทธิภาพการกำจัดสูงในช่วงออกซิกเนื่องจากสีทั้งสองละลายน้ำได้ไม่ดีจึงถูกกำจัดโดยกระบวนการดูดติดผิวของฟล็อกแบคทีเรีย ส่วนการกำจัดสีรีแอกทีฟจะมีประสิทธิภาพการกำจัดในช่วง

แอนนอซิก-แอนแอโรบิกสูงอาจเนื่องจากสีรีแอกทีฟมีความสามารถในการละลายน้ำสูงจึงถูกดูดติดที่ผิวฟล็อกได้น้อย เมื่อเปรียบเทียบระยะเวลาในช่วงแอนนอซิก-แอนแอโรบิกที่ระยะเวลานานจะมีประสิทธิภาพในการกำจัดสีรีแอกทีฟสูงสุด และเมื่อเปรียบเทียบระบบเอสบีอาร์แบบธรรมดา กับ A_2O -SBR ประสิทธิภาพในการกำจัดสีของระบบ A_2O -SBR มีค่าสูงกว่าเล็กน้อย การกำจัดสารอินทรีย์ในโตรเจนรูปทีเคเอ็น และฟอสฟอรัส มีค่าใกล้เคียงกัน

โสภา ชินเวชกิจวานิชย์ (2540) ศึกษาการลดสีรีแอกทีฟในน้ำเสียจากโรงงานฟอกย้อมด้วยระบบยูเอเอสบีพบว่า เมื่อมีการเติมแ่งมันเพื่อเป็นแหล่งคาร์บอนมีผลทำให้ประสิทธิภาพการลดสีเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับไม่เติม แต่เมื่อเพิ่มความเข้มข้นของแ่งมันสูงมากขึ้นพบว่าไม่ได้เพิ่มประสิทธิภาพการลดสีอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อทำการทดลองเปรียบเทียบโทนสีที่มีผลต่อการลดสี สีดำมีการลดมากกว่าโทนสีแดงและสีน้ำเงิน เมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างน้ำเสียจริงกับน้ำเสียสังเคราะห์พบว่าประสิทธิภาพในการลดสีไม่แตกต่างกันนัก แสดงว่า สารช่วยย้อมต่างๆ ไม่มีผลต่อกระบวนการลดสีโดยแบคทีเรียในถังสร้างมีเทนแต่มีผลต่อการกำจัดซีไอดี

วรวิทย์ เหลืองดิลก (2541) ศึกษาผลของโครงสร้างทางเคมีของสีย้อมรีแอกทีฟต่อการลดสีโดยกระบวนการแอนแอโรบิก-แอโรบิก โดยทำการทดลองบำบัดน้ำเสียรีแอกทีฟโทนสีน้ำเงินที่มีโครงสร้างทางเคมีแตกต่างกันด้วยระบบเอสบีอาร์ เติมกลูโคสและกรดอะซิติกเป็นแหล่งคาร์บอนที่ความเข้มข้นสี 20 และ 100 มก/ล พบว่าการลดสีของแต่ละโครงสร้างมีประสิทธิภาพที่แตกต่างกันคือ โครงสร้างสีอะโซจะถูกลดสีโดยการแตกพันธะอะโซ สีโครงสร้างแอนทราควิโนนจะใช้กระบวนการดูดซับบนฟล็อก สีโครงสร้างออกซาซีนไม่สามารถสรุปกลไกได้เนื่องจากสมบัติทางเคมีที่แปลก และความสามารถในการลดสีจะลดลงเมื่อความเข้มข้นของสีเพิ่มขึ้น

อำพล เตโชวานิชย์ (2541) ศึกษาการกำจัดสีรีแอกทีฟด้วยระบบเอสบีอาร์แบบบีเอ็นอาร์เนื่องจากผลของระยะเวลาแอนแอโรบิกและความเข้มข้นของสีที่มีผลต่อประสิทธิภาพการกำจัดสีคาร์บอนอินทรีย์และฟอสฟอรัส พบว่าปริมาณสีที่เพิ่มขึ้นมีผลต่อการกำจัดคาร์บอนอินทรีย์ ทีเคเอ็น และฟอสฟอรัสเล็กน้อย ระบบเอสบีอาร์กำจัดฟอสฟอรัสได้ดีไม่เท่าระบบบีเอ็นอาร์ ในระบบแอนแอโรบิก-แอโรบิกกำจัดสีได้ดีกว่าระบบเอสบีอาร์ โดยที่ช่วงเวลาแอนแอโรบิกนานทำให้ประสิทธิภาพการกำจัดสีได้มากขึ้น ความเข้มข้นสีที่มากขึ้นจะทำให้ประสิทธิภาพลดลง และพบว่ากลุ่มแบคทีเรีย PAOs ไม่ใช่กลุ่มจุลินทรีย์หลักในการกำจัดสีในน้ำเสีย

โกมล เอี่ยมเสมอ (2541) ศึกษาการกำจัดสีย้อมรีแอกทีฟโครงสร้างอะไซ ด้วยสารอาหารและช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยกระบวนการเอสปีอาร์แบบแอนแอโรบิก-แอโรบิก ซึ่งสารอาหารที่ต่างกันจะมีผลทำให้ประสิทธิภาพการลดสีแตกต่างกัน โดยพบว่าการใช้นิวเทรียนบรอก+ไซเดียมอะซิเตทจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าการใช้กลูโคสเป็นสารอาหาร และช่วงเวลาแอนแอโรบิกนานจะมีประสิทธิภาพการลดสีสูงกว่าในขณะทำการกำจัดสารอินทรีย์ ทีเคเอ็น และฟอสฟอรัส มีประสิทธิภาพใกล้เคียงกัน

วรรษญา ประทุมแก้ว (2543) ศึกษาการลดสีย้อมรีแอกทีฟโดยกระบวนการเอสปีอาร์แบบแอนแอโรบิก-แอโรบิก โดยเติมน้ำตาลทรายเป็นสารอาหารปฐมภูมิ พบว่าที่เวลาเก็บกักแอนแอโรบิกที่สูง (18 ชั่วโมง) จะให้ประสิทธิภาพการลดสีที่ดีที่สุด ในทางตรงกันข้ามเวลากักแอโรบิกที่มากกว่าจะให้ประสิทธิภาพการกำจัดทีเคเอ็นดีกว่า และประสิทธิภาพการกำจัดสีขึ้นกับอัตราส่วนของสีต่อน้ำตาลทราย ในหน่วย มก*ซีไอดี/ล โดยที่อัตราส่วน สี ต่อ น้ำตาลทราย เท่ากับ 1 ต่อ30 จะให้ประสิทธิภาพการลดสีหน่วยเอสยู ถึง 74.29% ส่วนอัตราการหมุนเวียนน้ำที่ต่างกันไม่พบความแตกต่างของประสิทธิภาพมากนักในการลดสี ซีไอดี และทีเคเอ็น

คุนยวิทยทรพากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย